

Галицька БРАМА

ПЛОЩА МІЩКЕВИЧА

ВИДАВНИЦТВО «ЦЕНТР ЄВРОПИ»

Ціна договірна

Маріївська площа. Акварель Одо Добровольського, 1907 р.

Фердинанда – Маріїнська – Мішкевича

дешо про топографію, іконографію та історію однієї львівської площі

Оскільки в ті часи Полтва блукала по долині і утворювала в лісі під узгір'ям велике болото, князь розпорядився збирати воду в рів і відprowadжувати її, осушувати землю, викорчовувати ліс. А тоді князь Лев почав під своїм замком вимірювати місто, проголосив для нього вольності і подбав також, щоб місто навечно користувалось його ім'ям і гербом... Побачивши, що це місто ростиме великим, що воно багате на воду і дерево, люди почали туди сходитися...

(з записок Мартина Груневега)

Так німецький купець і мандрівник з Гданська Мартин Груневег описав закладення в 1270 році нової дільниці княжого Львова – сучасного Середмістя навколо пл.Ринок.

Полтва, яка сформувалася в окрему річку з трьох потоків в кінці сьгоднішнього пр.Шевченка, виривалась на широку долину між Святоюрською горою та узгір'ями Високого замку і Знесення і утворювала декілька рукавів, східний з яких проходив поблизу вулиці Театральної. Князь Лев біля сьгоднішнього готелю Жорж скерував Полтву на захід, а потім – на північ. Таким чином вздовж русла ріки вивільнилось значне місце для прокладки вулиці, спорудження високого муру міста та

кому мури – башти цехів різників (це подвір'я кафе “Червона шапочка”); боднарів (магазин поштівок на початку Театральної); кожем'яків (вул.Бр.Рогатинців 3); на валах – бастея VI, Фарська (клумба навпроти гомеопатичної аптеки); бастея V, Зміїна або Водна, через яку вода з Полтви поступала в оборонний рів. Після їх знесення в кінці XVIII ст. утворюються пусті площі, які протягом перших років XIX ст. інтенсивно забудовуються. Тут повстали вулиці Нова (сучасна Братів Рогатинців) і Валова. Там де вони виходили до Полтви, утворились ще проходи до пл.Галицької і вул.Гончарів (кн.Романа) та Довгої (Театральної), а на протилежному березі сюди сходились Святоіванівська (пр.Шевченка) і Широка (Коперника). Два містки через річку забезпечували сполучення з середмістям. Так виник заболочений пустир, який ніби просився під розбивку площі, котра започаткувала нову магістраль на північ вздовж берегів Полтви.

Поступово терен осушували і площа забудовувалася. Після 1840 перекрыли частину Полтви між двома згаданими містками. Це добре видно на планах 1829 і 1844 року і двох акварелях Т.Чишковського з 1840 (див. стор.10) і А.Гаттона з 1847 р. Тоді ж, в основному, і сформувалось сучасне розпланування будівель.

Новостворена площа отримала назву на честь ерцгерцога Фердинанда д'Есте, намісника Галичини і Лодомерії (1832-1846).

На акварелі Т.Чишковського на передньому плані ще існує місток через Полтву біля вул.Широкої, але справа від нього каменярі вже готують матеріал для перекриття ріки, що в найближчі роки і здійснилося. А.Гаттон показує площу повністю замощеною, посередні стоїть криниця з якоюсь фігурою.

В першій половині XIX ст. у Львові існувала так звана конскрипційна система нумерації будинків. Номера надавались окремо для будівель кожної дільниці при їх виникненні. Отже будівлі на правому березі Полтви відносились до Середмістя, а на лівому і ближче до вул.Гончарів – до Галицького передмістя (I дільниці).

У Львові неперіодично видавались довідники власників львівських будинків. Згідно з переписом 1863 р. до пл.Фердинанда належали такі будинки Середмістя: N 19 (власники – спадкоємці Гудеца Венцеля), N 301 (Габленц Алоїзія), N 302 (незабудований ґрунт), N 342 (спадкоємці Громадзінського Марцелі), N 361

Площа Фердинанда, 1847 р., акварель Августа Гаттона

(В'єчинський Йоган), N 362 (Бушак Кароліна), а на Галицькому передмісті – N 2 1/2 (Страшак Лукаш), N 3 1/4 (Пієнчиковська Марія), N 4-5 1/4 (Гоффман Йоган Міхаель), N 6 1/4 (барон Константин Бруницький), N 7 1/2 (Альзнер Кароліна), N 8 1/4 (Єней Едуард). Далі чомусь йшов будинок під номером 804 1/4 (родичі Пентера Самуеля). Будинок N 9 1/2 уже відноситься до вул. Широкої, власником його був відомий львівський аптекар Петро Миколайш.

Площа славились своїми готелями – це заїзд “Під тигром” (N 2), готель “De Russie”, пізніше перейменованний на “Жорж” (N 4-5), на честь першого власника Жоржа Гоффмана (родина Гоффманів володіла готелем приблизно до 1905 р.), Європейський готель (N 7), готель Лянга (N 8).

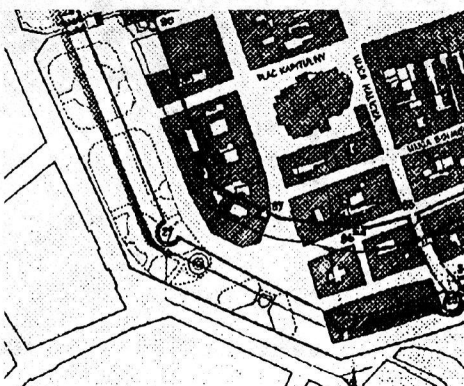
Були популярні кравецькі майстерні – будинок N 301 до 1849 р. належав Томашу Кульчицькому. Крім основного фаху він був активним діячем міського стрілецького товариства

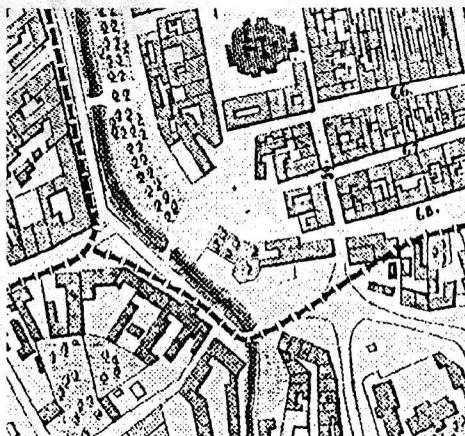
Фрагмент діорами Львова XVIII ст. Худ. З. Розвадовський і С. Яновський

земляних валів із західної сторони нової дільниці.

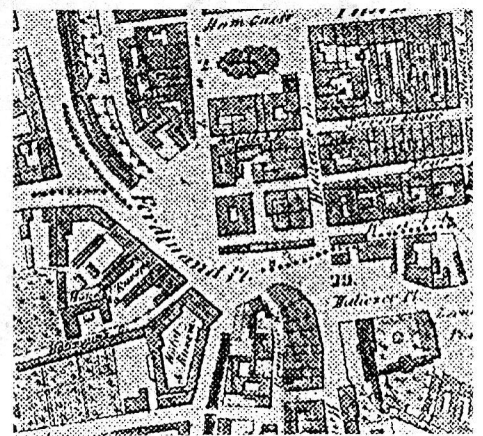
Тут, на місці, яке займає сьгодні пл.А.Мішкевича, згодом вирости потужні оборонні вежі. Уявлення про них дає діорама старого Львова, виконана художниками З.Розвадовським і С.Яновським для виставки у Познані у 1929 році, яка сьгодні демонструється у Львівському історичному музеєві. Докладне розміщення фортифікацій відтворив і наклав на сучасний план міста асистент Львівської політехніки Я.Вітвіцький. Згідно з ним на території нинішньої площі були такі укріплення: на висо-

Фрагмент реконструкції плану фортифікацій Львова, арх. Я. Вітвіцький

Площа Фердинанда на планах 1829 і 1844 року

(зберігся його портрет в парадній формі стрільців), видав його історію, а також фінансував видання "Dziennika Mód Paryskich" — часопису суспільно-політичного під маркою фахового для захисту від цензури.

Під № 342 кравець Марцелі Громадзінський збирав прихильників спиритичних сеансів та усіякої іншої чорної магії. В фаху прославився тим, що перший почав означати гудзики своїх виробів назвою фірми.

Не оминали площі Фердинанда книготорговці. Починав тут свою діяльність ще як вуличний крамар Людвік Зелінський, пізніше видавець часопису "Львів'янин". У цьому журналі він залюбки публікував різні містифікації — шляхетські дипломи (на які був попит в російській Польщі, де така публікація служила підтвердженням приналежності до дворянства), копії портретів з нібито архівів Ватикану та інших важкодоступних колекцій. Завдяки йому по навіть сучасній Леополітані мандрують фантастичні зображення князя Лева і княгині Констанції, хронікера Львова В.Зиморовича і т.п.

Пізніше на площі — відомі книгарні Яблонського, Ріхтера, Альтенберга.

У 1862 році існуючу криницю в центрі площі прикрасила статуя Діви Марії пожертвована місту графинею Севериною Бадені, дружиною відомого галицького суспільного діяча Владислава Бадені. Площу стали називати Марійською, що й знайшло правне підтвердження з введенням у Львові у 1871 році адресної нумерації будинків, тобто будинки отримували номери послідовно в межах вулиці (парні — по правій, а непарні — по лівій стороні), на площах нумерація була порядковою за годинниковою стрілкою, починалася завжди з кінця, ближчого до Середмістя.

Згідно з цією системою впорядковано номери споруд, що відносились до пл.Марійської. Числа 1 і 2 отримав готель "Жоржа".

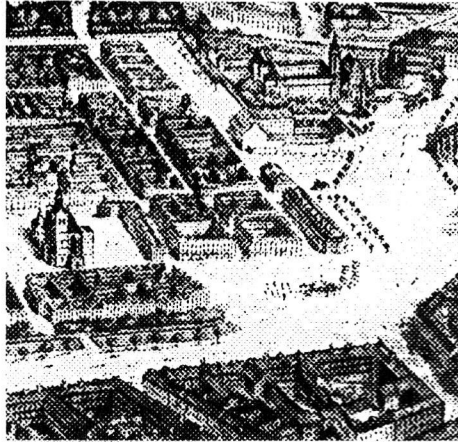

Роботи по перекриттю Полтви 1887 р.

Наступним через вуличку Круту (колишню Гофманівську) став будинок барона Бруніцького. Європейський готель отримав № 4, готель Лянга — № 5. Між ним і реальністю П.Міколяша вирости будинки під № 6-7. Наступне число отримав будинок вже на протилежному березі Полтви. Це реальність вже згаданого кравця М.Громадзінського, яку у 1867 році купив князь Калікст Понінський.

Ця кам'яниця залишила свій слід в Леополітані. Невеликий нарис присвятив їй відомий популяризатор львівської старовини Францішек Яворський. Згідно з його розповіддю вона була споруджена у 1829 році, переходила з рук в руки, після Понінських вона стала власністю кн.Любомирського, і в 1910 році її купив Йона Шпрехер, який починаючи з 1912 року тут збудував монументальну будівлю садиби нафтових фірм.

Проте, якщо проаналізувати існуючу іконографію площі, то побачимо, що на акварелях Чижовського і Гаттона зображено невеликий

Площа Марійська на панорамі 1866 р.

будиночок за парканом, а на наступному зображенні — фотографії з 1887 року, — коли почалося перекриття Полтви на нинішньому пр.Свободи, стоїть вже чотириповерховий будинок. Таким чином і Ф.Яворський, і сучасний дослідник львівських вулиць Б.Мельник помиляються, вважаючи, що кам'яницю Понінських споруджено в 1829 р. В дійсності вона виникла в кінці 1847 року.

В цьому будинку знаходилась відома "Академічна книгозбірня". Біля 1880 р. тут знайшла притулок перша дирекція галицької залізниці. В 1902 р. Фр.Гексель відкрив кав'ярню "Монополь", надзвичайно популярну серед народівців, а також пенсіонерів різного гатунку. Часто відвідував її І.Франко. Постійними клієнтами були також політик Болеслав Вислоух, історики Ф.Яворський і Богдан Януш, професор В.Щурат, художники Ярослав Пстрак і Фридерик Паутч.

Наступні три будинки отримали числа 9, 10 і 11, відповідно за конскрипційною системою це номери 19, 361 і 301 Середмістя. Ще донедавна це були "ветерани" площі. Вид їх не змінювався протягом майже 150 років. Побудовані в 1830-х роках, вони розділяли вулиці Нову, Валову і пл.Галицьку. На партерах містилися численні магазини, які часто міняли господарів.

Нажаль, пожежа у 1991 році будинку під числом 10 та обвал будинку № 9 перетворили їх на руїни і тепер ця знаменита площа може служити майданчиком для знімання фільмів з найгірших воєнних часів Львова.

З плином часу на зміну старим спорудам виростили нові. У 1900 році за проектом віденських архітекторів Г.Гельмера і Ф.Фельнера збудовано новий монументальний готель "Жорж". В 30-х роках перебудовано в стилі сучасного конструктивізму готель "Європейський", тепер тут готель "Україна". Під числом 5 готель "Лянга", перейменований на "Французький", змінила цікава споруда так званої "Марійської галереї" — критого пасажу з різноманітними торговими рядами. Сучасним львів'янам вона відома як "Дитячий світ" — сьогодні магазин "Роксолана". Поміляються ті автори, які вважають її боковим відгалуженням пасажу Міколяша. Галерея була самостійною і виходу до "Міколяша" не мала.

Під 6 і 7 числами виросла величезна кам'яниця — садиба багатьох інституцій, фірм, кав'ярень та ресторанів. За браком місця, не будемо їх тут перераховувати, а цікавих відсилаємо до відповідних рекламних оголошень в старих путівниках і

довідниках Львова.

Протягом всього свого існування Марійська площа займає центральне місце в новітньому Львові, залишаючи ніби позаду інші — Ринок, Бернардинську, Галицьку, Голуховських. Була вона свідком багатьох бурхливих подій. По її бруку торохотіли в напрямку до Бригідок вози з ув'язненими повстанцями 1846 р., з неї починались революційні виступи весни і осені 1848 року. На ній ставили триумфальні арки на честь візиту імператора та інших членів правлячої династії.

Але найбільш патріотичного для поляків Львова звучання набрала вона з спорудженням у 1904 році пам'ятника Адаму Міцкевичу за проектом А.Попеля. Тут відбувались мітинги і маніфестації міжвоєнного Львова, вітали президентів Польщі. Тут в 40-х роках стояли трибуни перших парадів і демонстрацій трудящих за нових "визволителів". Була вона свідком "несмачної", образливої для українців демонстрації польських студентів львівських вузів під час зародження "Солідарності". Влада скористалась тоді тим для закриття польського театру при Будинку вчителя та знищення давньої польської символіки на багатьох будівлях Львова.

Початково пам'ятник А.Міцкевичу мали спорудити біля "Мар'яцької" аптеки, але в зв'язку з загрозою обвалу склепіння Полтви його вирішено було поставити в центрі площі на місці фігури Діви Марії. У 1904 році був оголо-

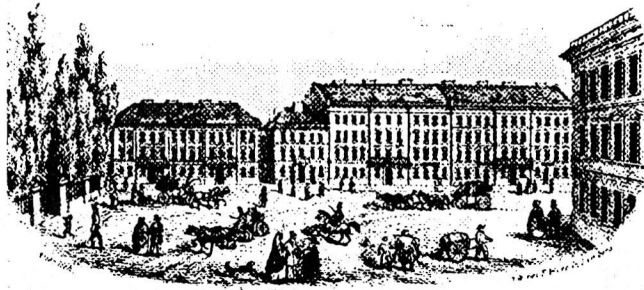
Пл. Марійська. Будинки № 8-11. Фото 1930-х рр.

шений конкурс на нову криницю і скульптуру перенесли дещо північніше. Там вона простояла аж до 1950 року, коли її зняли і перенесли до Бернардинського костелу, а на нижній частині доколю спорудили чашу фонтану. Саму ж площу назвали іменем А.Міцкевича ще у 1946 р. Міською владою сьогодні вирішено питання про відновлення фігури Діви Марії на старому місці.

Олександр ШИШКА

Площа Міцкевича. Сучасне фото Є.Корецького

Ferdinands-Platz

Таку назву отримала площа, що утворилася на місці руслу замкненої канал Полтви. Назву надали 29 червня 1843 року на честь тодішнього намісника Галичини, ерцгерцога Фердинанда Карла Йозефа д'Есте (1781-1850). Ерцгерцог Фердинанд мав на той час за собою участь у війнах з Наполеоном, кампанію проти великого герцогства Варшавського, командування австрійськими військами на Рейні, а пізніше — в Угорщині. Від 20 листопада 1832 року він виконував функції цісарського намісника в "королівстві Галичини і Лодомерії". Щоправда, в основному це були репрезентативні функції, а реальна влада зосереджувалася в руках губернiального президента барона Франца Кріга фон Гохфельда і директора поліції Мональда Захер-Мазоха. Натомість не бракувало ознак офіційної пошани для ерцгерцога, однією з яких і було надання його імені новій площі.

Як виглядала тоді площа Фердинанда, видно з акварелі Августа Гаттона і літографії Карла Ауера. Як і тепер, північно-західний ріг площі займав готель. Власником його був Жорж Гоффман, а офіційною назвою — "Hotel de Russie". До готелю прилягав сад, що тягнувся до Хорунцизни і нинішньої вулиці П.Ковжуна. В офіщині готелю до 1894 року знаходилась садиба німецького товариства "Frohsin". Біля готелю починалась вузька вуличка, названа на честь господарів "Гоффманською" (тепер вул.М.Вороного).

Вулиця Гоффманська відділяла готель від кам'яниці Бруніцьких, на партері якої, з боку площі, містився шинок "Під гуралем", де любили збиратися фіакири. На розі тротуару, біля шинка, довгі роки можна було бачити характерну постану у довгому вилінялому плащі і круглому капелюсі. Це був знаний усьому Львову "баронек" — колишній спадкоємець великих маєтків, що прогуляв усе багатство і заробляв тепер тим, що виконував стисло приватні доручення постояльців "Hotel de Russie". В очікуванні чергового заробку він міг стояти на розі тротуару цілими годинами нерухомо, з примруженими очима. Якби для симетрії, на другому розі готелю Гоффмана так само нерухомо любив стояти приручений марабу.

Неперекрита Полтва відділяла першорядний готель "de Russie" від іншого — заїзду "Під тигром", що містився в двоповерховому будинку серед саду — там, де нині кінотеатр "Україна". Аж надто скромні вигоди готелю компенсувалися надзвичайно низькими цінами, що забезпечувало власникові багаточисленних клієнтів, в основному греко-католицьких священників і орендарів сільських маєтків. Цей невибагливий контингент не відлякувало суєвіство з міськими арештами при вул. Кривій (тепер вул. О.Нижанківського).

Коли в 1839 році почали перекирвати Полтву, було знесено старий міст біля готелю Гоффманів, прикрашений скульптурою св.Івана, від якого походила тодішня назва нинішнього проспекту Шевченка: Св.Івана вища (північна сторона) і нижча (південна сторона).

На цьому місті починав свою кар'єру Людвік Зелінський (1808-1873), продаючи в роздріб дешевий крам і ярмаркові брошури. З часом, коли у 1835-1841 рр. він видавав часопис "Львів'янин", його минуле стало предметом атак його недругів із кола львівських літераторів.

Якщо Людвік Зелінський не тішився повагою в літературних колах Львова, то інший видавець, що мешкав на площі Фердинанда, був надзвичайно популярним серед письменників і ... франтів. Бо професією Томаша Кульчицького (1803-1873) було кравецтво. На цій ниві він від 1825 року добився великих успіхів: купив кам'яницю (нині вул. Валова, 2 — пл. Міцкевича, 11) утримував майстерню з численною челяддю і великою клієнтурою, а навіть написав і видав підручник з кравецтва (Rozprawa o kroju sukien męskich podług wyrachowania matematycznego. Lwów, 1839). В його майстерні вперше у Львові було застосовано метричну систему мір. В 1840-1848рр. Томаш Кульчицький власним коштом видав "Dziennik mój paryskich". Незважаючи на назву,

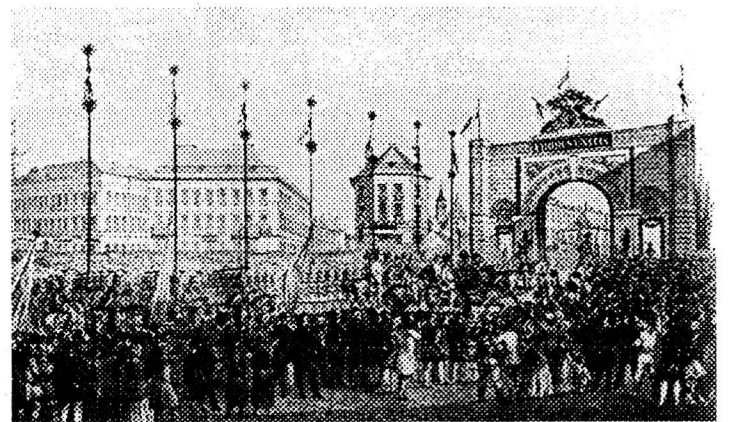

Томаш Кульчицький

це був не стільки журнал мод, скільки літературно-політичний часопис переслідуваної австрійським урядом опозиції. Тут Кульчицький теж впровадив нововведення: він був першим у Львові видавцем, який виплачував гонорари за статті для свого журналу. Подейкували, що першим дістав гонорар (у формі матерії на камізьку) Іван Вагилевич. А у 1848 році його кам'яниця стала справжнім центром політичних подій.

... В неділю, 19 березня 1948 р. натовпи йшли до будинку на розі площі Галицької і Фердинанда. Тут, у редакції "Dziennik mój paryskich", збирали підписи під петицією з вимогами населення. В кожній кімнаті були установлені столи з аркушами для підписів. Щопівгодини текст петиції зачитували угорським гусарів, яких натовп привітав вигуками "Ejjen!". Одночасно з'явилася депутація на чолі з князем Леоном Сапегою, яка направилася до губернатора Стадіона. Після вручення петиції губернатор пообіцяв створення національної гвардії і звільнення на поруки політичних в'язнів; натовп через площу Фердинанда рушив до в'язниці Марії Магдаліни, вітаючи відступаючих до касарень вояк вигуками "Хай живе військо!". Увечері все місто сяло ілюмінацією, і нікого не засмутила заборона театральної вистави поліцією, що побоювалася подальших маніфестацій.

Біля 6 години вечора на вежі ратуші з'явився сигнал про пожежу на Жовківському передмісті. Але замість очікуваної пожежної команди на площі Фердинанда з'явився загін піхоти, разом з батареєю гармат, а за ними ескадрон угорських гусарів, яких натовп привітав вигуками "Ejjen!". Одночасно з'явилася депутація на чолі з князем Леоном Сапегою, яка направилася до губернатора Стадіона. Після вручення петиції губернатор пообіцяв створення національної гвардії і звільнення на поруки політичних в'язнів; натовп через площу Фердинанда рушив до в'язниці Марії Магдаліни, вітаючи відступаючих до касарень вояк вигуками "Хай живе військо!". Увечері все місто сяло ілюмінацією, і нікого не засмутила заборона театральної вистави поліцією, що побоювалася подальших маніфестацій.

Зустріч Франца Йосифа I 16.10.1851 р.
Літографія Ігнатія Голембйовського

"Весна народів" перетворила журнал, що його видавав Т.Кульчицький, в "Tygodnik Polski" під редакцією Я.Добжанського (пізніше Кароля Шайнохи), але проіснував він тільки до 1849 р. Сам Кульчицький в цей час був членом Ради Народової. Пізніше його заощадження і кам'яницю поглинули борги, а майстерня перемістилася з площі Фердинанда до темного заулка, лишивши по собі тільки назву вулички Кравецької (між Валовою і Бр.Рогатинців).

Поволі площа Фердинанда набувала значення центральної, залишаючи на другому плані площу Ринок. Саме тут в 1851 р. проходила церемонія зустрічі імператора Франца Йосифа I.

А у 1856 році площа стала місцем ярмарку. Тоді намагалися відродити традиційні торги на день св.Агнеси, затверджені привілеєм Йосифа II з 1789 р., а місцем їх проведення мали стати площі Львова. Так, на площі Каструм (біля театру М.Заньковецької) торгували деревом і гончарними виробами, на Бернардинській (Соборній) і Галицькій — кіннями і фірами, а на площі Фердинанда — фабричними виробами і колоніальними товарами. Один з торговців на площі Фердинанда застосував незвичайний, як на ті часи, рекламний трюк — одягнув свого продавця в екзотичні східні шати. Приваблені незвичайним виглядом цього одягу, люди постійно юрмилися біля намету, а товари цього торговця мали постійний попит.

Перший ярмарок, що тривав від 26 червня до 4 липня 1856 р., закінчився успішно. Це давало підстави для оптимістичних прогнозів у тогочасній пресі: "Можна сподіватися, що львівський ярмарок дістане коли-небудь широкий розголос, особливо коли залізниця перетне увесь простір Галичини. Може ще побачимо — як колись було на львівському ярмарку — валахів, турок, татар і персів, а з другого боку угорців, німців, італійців, французів і англійців". Але цим мріям не судилося здійснитися. Ярмарок за пару років втратив привабу новизни і пішов у непамять.

У 1862 р. площу Фердинанда прикрасила мармурова статуя Богоматері, яку встановили на криниці у центрі площі. Тому у 1871 площу перейменували у Марійську. Але це була вже інша епоха.

Павло ГРАНКІН

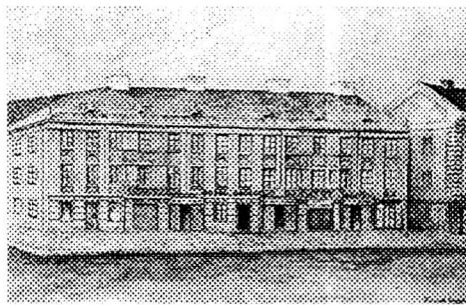
На обох берегах Полтви

Мешканці і будинки площі Мишкевича

Комплекс площі складають 11 будинків, тільки чотири з них збереглися майже в первісному вигляді. Кожна будівля площі має багату історію, тут існувало безліч магазинів, ательє, кав'ярень, ресторанів, установ — неможливо перерахувати всі, але спробуємо відзначити найбільш відомі.

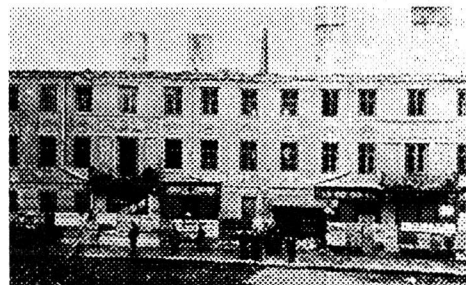
Будинок N 1-2.

В 1793 році на місці теперішнього "Жоржа" знаходився заїзд "Під трьома гаками", вже тоді і до початку ХХ ст. власниками земельної ділянки та будівель на ній була родина Гоффманів. В 1812 році Жорж Гоффман (1778-1839) побудував на цьому місці новий готель "De Russie" з двома в'їзними брамами від сторони площі та великим садом від вул.Хоруншизни (Чайковського), пізніше забудови на цьому місці створили вул.Кл.Танської (Руданського). З середини ХІХ ст. готель називається "Жорж". "Жорж" та ресторан в ньому користуються надзвичайною популярністю, особливо великі прибутки надходили під час контрактів (ярмарків). Широко відомим є факт, що

Готель "De Russie".
Акварель Ф.Ковалишина, 1899 р.

в готелі двічі зупинився О.Бальзак під час подорожі до Е.Ганської, тут знаходилась штаб-квартира Ю.Бема та Ю.Дверницького. У березні 1876 р. мандрівна львівська театральна трупа грала в залі "Фрозін" п'єсу І.Франка "Три князі на один престол",

Готель "De Russie" під час розбирання 1899 р.

автор був присутній на прем'єрі, а в 1898 році він відзначав тут 25-річчя своєї творчої діяльності. В "Жоржі" знаходилась книгарня Владислава Белзи, К.Лукашевича (1888), редакція "Газети гандльової та промислової" (1894), відома в місті друкарня В.Манешького та Спілки (1897).

В 1899 році знесено старий будинок, на цьому місці побудований новий красень "George": замовлення виконала відома віденська спілка архітекторів Г.Гельмера та Ф.Фельнера.

В новому "Жоржі" було 93 номери, 32 з яких — апартаменти (тобто "люкси"). Все

було влаштовано згідно найсучасніших вимог готельної справи: гаряча та холодна вода, ванни, телефон, центральне опалення, електричний ліфт. Звичайний номер коштував 6-12 зл. за добу, а "люкс" — 13-24 зл. Першокласний ресторан та кав'ярня задовольняли кухню та обслуговуванням гостей самого високого рангу.

Партер будинку займали багаточисельні модні магазини, перукарські салони, відзначимо фірмовий магазин паперів відомого львівського купця Яна Бромльського, який, крім своєї основної діяльності, ще й видавав надзвичайно гарні та цікаві поштівки з видами Львова.

Перед першою світовою війною "Жорж" перейшов у власність Спілки приватних підприємців, концесія на готель та ресторан належала тріумвірату, який складала Леопольд Пір, Станіслав та Мечислав Боровські та Владислав Ожеховський. Станіслав Боровський був управителем до кінця 30-х років.

В 1940 р. готель "пригорнуло" акційне товариство "Інтурист", тоді він мав назву "Львів", з 1945 р. — "Інтурист", і лише в 1995 році після ремонту та реставрації з назвою "Жорж" до нас повернулася пам'ять про родину, чия історія півтора століття була пов'язана з центральною площею Львова.

Зовні непримітний на теперішній площі будинок N 3 майже 100 років належав баронам Бруніцьким (спочатку батькові, потім синові). Бруніцькі були великими знавцями мистецтва. Колекція меблів, картин, порцеляни ХVІІІ ст. не мала собі рівних.

Цікаво згадати історію отримання Бруніцькими баронського титулу. Вона поверне нас до часів воєн Австрії з Туреччиною, а потім — в наполеонівську епоху. Під час тих воєнних дій землевласники з Покуття вірменин Агопсович та єврей Брунштейн продавали коней баварській армії, і на цій справі зробили великий капітал. Але, як завжди і всюди, наслідком воєн було загальне банкрутство, отож баварський уряд заборгував ділкам величезну суму грошей. Намагаючись повернути борг, спільники оббивали пороги мюнхенських міністрів — так минуло кілька місяців. Одного дня Агопсовичу запропонували замість грошей баронський титул, спритний Брунштейн відкупив цю пропозицію — всі залишилися задоволені: баварський уряд розраховувався, Агопсович отримав великі гроші, а Брунштейн охрестився, приїхав додому бароном Ігнацієм Бруніцьким і купив Залішки під "родове гніздо". Баварський титул в Австрії не визнавався, отож це — не кінець розповіді. В 1817 р. імператор Франц вирушив у подорож по Галичині. Маршрут пролягав з Кракова через Львів, Тернопіль, Залішки до Чернівців. Бруніцького задалегідь було попереджено, що його палац обрано для ночівлі монарха в Заліщиках. Тим часом в його голові склався геніальний план — він поїхав до Відня, де познайомився з декоратором імператорських покоїв, підкупивши службу, у відсутність імпе-

ратора побував в його апартаментах. В Заліщиках була перебудована частина палацу, імператорський декоратор сумлінно відтворив віденські інтер'єри. І ось надійшов зоряний час Бруніцького! Царський кортеж прибув пізно ввечері, після фантастичного прийому, опинившись серед знайомих речей, імператор розчулився, а на-

Західна сторона Марійської площі.
Фото близько 1902-1905 рр.

ступного дня, перед від'їздом, віддячив господарю підписанням необхідних паперів.

Вже з другого покоління новоспечені барони завдяки одруженню увійшли в коло старих шляхетських родин — історія отримання титулу призабулася. Бруніцькі скуповували коштовності, землі, будинки, серед яких опинився і наш N 3 в центрі Львова — на площі Марійській.

Вже з 90-х років ХІХ ст. в цьому будинку знаходилась фірма Леона Пропста. Основною діяльністю фірми була торгівля папером та паперовими виробами, вишуканою шкір'яною галантереєю. Спробував Пропст і торгівлю цукром, на початку ХХ ст. це було прибутковою справою. На переломі століття дуже популярним видом листування стали поштівки, почався справжній "бум". Не оминула ця мода і Пропста. Спочатку він замовляв листівки з видами Львова у празькому видавництві Lederer & Rorret, пініше організував своє виробництво. "Видавництво карт артистичних" Л.Пропста знаходилось з вул.Вороного. Поштівки цього видавництва є окрасою кожної колекції, вони неодмінно звертають на себе увагу вибором об'єкту і якістю виконання. Цим видом діяльності Пропст займався у 1903-1913 рр.

Згадаймо ще відомий магазин квітів Миколая Волінського, магазин зброї С.Пелеського (1897-1905), артистично-малярський заклад Л.Коглера (Koehler), я вже не кажу про численні модні магазини, які були тут розташовані в різний час. А як не згадати львівських фотографів! В центрі міста з 1860 року на кожному кроці знаходились фотоательє. Дотепер із задоволенням роздивляючись майстерно виконані портрети львів'ян на обрізному картоні кабинетного формату. В будинку N 3 в 1870-1900 рр. також було фотоательє. Спочатку воно належало З.Гольдхаммеру, потім власником стає спілка Давида Мазура та Кароля Рошкевича, пізніше шляхи цих першокласних майстрів розходяться, власником залиша-

ється Рошкевич (крім цього він відкриває філію на Горолицькій 71 А), в 1900 році переносить майстерню до готелю "Європейський". Ще одна цікава адреса: фотограф С. Розенбах біля готелю "Європейський", внизу на подвір'ї.

"Європейський" або "Європа" (будинок № 4) – один з найстаріших львівських готелів, заснований в 1804 році. До 1897 року власниками земельної ділянки і будинку була родина Альзнерів. Від 1877 р. тут знаходиться знана книгарня Ріхтера.

Марійська площа. Другий будинок зліва – Бруницьких, далі – готель "Європейський". Фото 1930-х років

Францішек Генрик Ріхтер, власник друкарні та книгар, був відомою в місті людиною – він видавав газети "Кур'єр Львівський" та "Стріха", популярну серію "Бібліотека Народова".

В 1883 році книгарню Ріхтера придбав прибулий з Варшави книгар Герман Альтенберг, який торгував ілюстрованими виданнями – класикою з малюнками Андріоллі, Коссака, Стахевича. У вітринах Альтенберга з'являлися всі літературні новинки, вишколений персонал досконало орієнтувався в літературі і на вищому рівні обслуговував клієнтів.

Після смерті чоловіка якийсь час справами книгарні займалася дружина, потім фірмою займався син, Альфред Альтенберг. Він одразу почав реалізовувати свої сміливі ідеї. Підприємство випускало антології поезії (літературний відділ видавництва очолював В.Белза), альбоми польського живопису в кольорових репродукціях, "Історичну Бібліотеку", "Бібліотеку Класики", високого рівня літературний кварталник "Лямус". Дуже швидко фірма увійшла до числа найкращих в країні. Тоді виникає задум створення могутньої видавничої спілки разом із Л.Фішером (агентом варшавської фірми "Е.Венде та Спілка") та львівською – "Сейфарт та Дидинський", їх магазин знаходився в одному кроці від пл. Марійської на вул. Театральній, 1. Офіс нової спілки був влаштований в готелі "Жорж". В кабінеті Альтенберга утворився своєрідний клуб, де збиралися на дискусії та наукові конференції літератори і художники, виникали сміливі проекти. Амбіції видавця помітно переважували бажання заробити гроші. Почалася перша світова війна. Альтенберг втратив зв'язок з варшавським спілником та ринок збуту. Брак коштів і паперу не дозволяє реалізувати задумане, він гарячково шукає виходу, згортає офіс у "Жоржі", винаймає скромне приміщення на Пекарській, намагається щось друкувати (власне в цей час, працюючи з Я.Парандовським, він друкує його "Міфологію"). Все це відбувається під час інфляції, Альтенберг знаходиться в постійних роз'їздах між Львовом, Краковом та Варшавою. Організм,

підкошений невдачами, не витримує напруги, і в 1920 р. А.Альтенберг помирає у Варшаві від дрібної нескладної операції. Так трагічно закінчилося життя видавця, який приніс Львову немалу славу.

Серед гостей готелю не бракувало і знаменитостей. В лютому 1891 в готелі зупинялися Олена Пчілка та Леся Українка, в жовтні 1902 р. мешкала Марія Конопницька, яка приїхала до Львова на святкування 25-річчя літературної діяльності; мешкали художники А.Августинович та Ю.Макаревич.

В 1920 році власником ділянки та будинку став відомий львівський купець Антоні Увера, який мав великий модний магазин на вул. Галицькій. На початку 30-х років стару споруду знесено і побудовано новий комфортабельний готель під тією ж назвою. Тут було 65 номерів ціною від 4 до 9 злотих на добу.

Згадаємо ще Кредитний і будівельний кооперативний банк, Малопольський клуб автомобілістів, вишуканий магазин зброї Варшавської мисливської спілки. Після 1939 року під час тотальної націоналізації будинку опініли у 741 тис. карбованців. Теперішня назва готелю – "Україна" – закріплена постановою міськвиконкому за № 723 від 27.06.1949 р.

Не менш бурхливим було торговельне життя сусіднього будинку – № 5. На початку XIX ст. земельна ділянка та будівля належали родині Стройновських. В 1871 році це власність Едварда Єней, в 1870-78 рр. тут знаходиться готель Лянга, в 1894 він

Площа Марійська, 6-7. Поч. XX ст.

називається "Французький" і належить В.Веберу, через пару років будинок купує представник однієї з відомих львівських купецьких родин – Людвік Юліуш Штаттмюллер, який відкриває в готелі ресторан, а в партері будинку свій магазин (родина Штаттмюллерів торгувала крашми європейськими винами). В 1902 р. в будинку розміщується друкарня Шмітта та Спілки (колишній компаньйон книгаря Губриновича), з 1899 до 1939 року тут знаходиться пукерня. Спочатку це спілка Кароля Чуджака та Казимира Сотчека, від 1906 року вона належить виключно Сотчеку, наступного року він відкриває філію – буфет у Миському Театрі. В 1928 році спілником стає Едвард Дудек, що лишився власником до 1939 року, а в 1940 році пукерня, славна своїми традиціями, називається дуже прозаїчно – кафе № 5. Власником будинку № 5 з 1916 до 1939 року був купець Йона Шпрехер, після націоналізації радянського періоду сума оцінки становила 918,9 тис. карбованців.

З середини 20-х років тут влаштовано торговий пасаж під назвою "Галерея Мар'яцька", під час німецької окупації пасаж

продовжує торговельну діяльність, тоді він називається "Lemberger Kaufhof" – "Львівський торговий двір". Після ремонту та перебудови 1948 року в ньому відкривається великий універсальний магазин "Дитячий світ", а на початку 60-х група львівських художників (І.Скобало, О.Ханько, П.Лях, І.Гайдай, Д.Пеліхов) повністю оновила оформлення та інтер'єри пасажу. Кожний львів'янин хоч раз у житті купував тут шкільну форму для дітей або ялинкові прикраси та подарунки. В 1995 році після тривалої перебудови та реконструкції в пасажі "оселилася" відома київська фірма "Роксолана", за що мала заплатити місту 40 тис.доларів.

Один з найбільших будинків площі – № 6-7. На початку XIX ст. його власник – Самуель Пентер.

Від 1842 до 1863 р. окрасою площі Фердинанда була книгарня Каєтана Яблонського. Яблонський походив з відомої львівської книгарської родини, що вела справи у Львові з 1816 року. Каєтан пройшов професійну практику у Відні після закінчення реальної школи у Львові. Маючи дослідницьку жилку, збирав старовинні документи, автографи видатних людей. Опрацювавши зібраний матеріал, в 1840-41 рр. Яблонський видав в трьох зошитах унікальне видання "Підписи та візирі письма славетних в Польщі людей". Після смерті батька Яблонський самостійно веде справи. На протязі всієї його діяльності колекціонер-археолог боровся з книгарем-видавцем. Пристрасний нумізмат, він організував цілу армію "гаврошів", які вишукували старовинні львівські монети по всіх закомарках, все знайдене мершій відносили на площу Фердинанда до Яблонського. В такий спосіб зростає колекція, і не бракувало в ній рідкісних львівських монет. Тим часом видавничі праця не йшла дуже добре, врешті Яблонський закрити книгарню, не заробивши на ній маєтку, і став урядовцем львівського магістрату. До самої смерті він не залишав свого хоббі – збирання старовинних монет і книжок. Каєтан Яблонський був надзвичайно колоритною постаттю у Львові XIX ст.

Але повернемося до будинку № 6-7. В 1906-1909 рр. фірма А.Захаревича та Ю.Сосновського на замовлення Е.Стройновського побудувала новий будинок, використовувалися модерні будматеріали та технології. Нова споруда дуже швидко заповнилася орендарями. Від 1909 до 1919 року популярною в місті була кав'ярня "Авеню" Станіслава Боявського. Як сповіщала тогочасна рекламна об'ява, "на її руїнах" 1.XI.1919 відкрилася кав'ярня "De La Paix". В 1927 році її власниками були М.Ляндес та М.Шенгольц, М.Ляндес залишився власником до 1939 року. В 1940 році – це ресто-

Площа Марійська, 6-7. Фото 1910-1914 рр.

ран "Люкс", від 1946 – "Москва", а в 1993 р. вирішено повернути назву "Люкс".

Місце цукерні Третера зайняли цукерня та заклад солодошів Чеслава Шайер. Брак місця не дозволяє навести асортимент обох цукерень, назви виробів, які можна слухати як музику і, головне, їх кількість.

До кінця 30-х років існував фотосалон "Флора", спілка з о.в. "Кінофот". Неможливо згадати всіх і кожного, це, зрештою, відноситься до всіх будинків цієї площі.

Однією з найважливіших її споруд слід назвати **будинок № 8**, але про нього вже розповідалось в інших статтях цього випуску.

А ось наступний **будинок – № 9** – сьогодні має шанси припинити своє існуван-

Магазин Дітмара. Фото кін. XIX ст.

ня. Власником цієї земельної ділянки та побудованого в 1839 р. будинку був Гудец (Худец), потім власність перейшла до його зятя Едмунда Сандера. В 1878 році тут знаходилась "голярня" Рудольфа Хайнріха. Близько 1880 року земельну ділянку та будівлю на ній придбав Кароль Киселька. Довгі роки в цій кам'яниці мешкала його донька Кароліна Дулемба. Її чоловіком був відомий адвокат Владислав Дулемба. Блискуче складался його політична кар'єра. Від радного міста Львова він пройшов шлях до міністра до справ Галичини, потім він став послом до віденської Ради Держави. Від 80-х років XIX ст. в будинку знаходиться магазин ламп Рудольфа Дітмара (відгалуження відомої віденської фірми того ж профілю братів Дітмарів). Дітмар викупив право та першим у світі почав фабричне виробництво газової лампи. Цікаво, що одночасно в цьому ж будинку був ще один магазин із залізними виробами – Антона Гальського. Щоправда, ще були меблі, кухонне знаряддя та ін., а Дітмар продавав вишукані газові лампи та світильники різного призначення.

В 1888 р. тут міститься редакція газети "Звіонзек", ресторан Гживинського, потім Буазе (1894), в 1909-1920 рр. це торгівля делікатесами, кімнати для сніданків та ресторан Мар'яна Лясоцького (в 1920-30 рр. він належить Б.Гурському). В 30-х роках в будинку № 9 знаходиться спортивний клуб "Чарні" (може, це в його приміщенні донедавна, до 80-х років діяв клуб мисливців?).

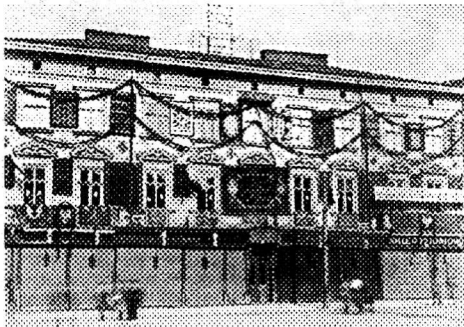
У 1929-39 рр. тут розташований салон мод "Владислава" Владислави Фінце. Її син, Лешек Фінце, став знаменитим тенором, він дебютував в 1937 р. партією Радамеса в "Аїді" у львівській Опері. Дорогу в мистецтво Л.Фінце відкрив славетний бас Адам Дідур. Він допомагав майбутньому співакові як цінними порадами та консультаціями, так і матеріально (свого часу навчання Дідура в Італії стало можливим завдяки постійній матеріальній підтримці секретаря львівського магістрату Яна Распа, сина ди-

ректора архіва карт Карла Вільгельма Распа).

В 1937 р. Львівський Професійний Союз Артистів-Пластиків придбав в будинку приміщення і зал, вже в цьому ж році відбулася виставка Л.Левецького та С.Осостовича, помертна виставка художника З.Валішевського. У 1941-1944 рр. проходять великі експозиції Спілки Праці Українських Митців. Після війни будинок займають Спілка художників та художньо-виробничий комбінат. На жаль, інтенсивне творче життя, що велось в цих стінах, аж ніяк не позначилося на підтримці нормального стану будинку. І ось в 1995 р. трапляється нещастя – обвалилася частина будинку, просіли підвали, по суті справи, залишилося тільки зовнішнє кільце стін, ледве прикрите дахом – оболонка. Вмер один з найстаріших будинків площі, що дожив до наших часів.

В такому ж жалюгідному стані перебуває і сусідній – **№ 10**. Він побудований в першій чверті XIX ст., власником був радний міста Львова Ян Вечинський, після смерті якого перейшов у власність дружини, Катяжини Вечинської (1889). З початком XX ст. будинок належить родині Левецьких. Брати Яків, Олександр та Станіслав мали тут великий магазин "Казимир Левецький", де продавалися перські килими, оригінальне китайське срібло, порцеляна, пацковська майолика, російські самовари, люстри, лампи – асортимент був дуже широким. Фірма "К.Левецький" була створена в 1845 році, до початку нашого століття вона мала магазин на Трибунальській, 6.

В 1912 році в родині Левецьких трапився великий скандал. Під час сцени ревюнів

Площа Марійська, 10. Поч. XX ст.

Станіслав Левецький застрелив свою коханку, акторку львівської Опері Огінську-Шендеревич. Станіслав був неврівноваженою, істеричною людиною, саме цю обставину намагалася використати родина, рятуючи свого блудного сина: було вирішено домагатися визнання С.Левецького психічно хворою людиною. З планів родини нічого не вийшло, Левецький отримав вирок: смертна кара... Не чекаючи виконання вироку, С.Левецький отруївся у в'язниці.

Брати Я. та О. Левецькі тим часом успішно вели торгівлю, відкрили школу малювання на фарфорі, крім неї було вирішено відкрити кінотеатр. Це сталося в 1912, а кінотеатр називався "Байка", "Геліос", в 1920-28 рр. це кіно "Фата Моргана" (власники Опат і Данек), в 1931-44 рр. – "Міраж" (власник П.Кульман). Ми пам'ятаємо цей зал як кінотеатр ім. Ів.Франка, в 90-х роках будинок припинив своє існування, пізніше він отримав неофіційну назву "Вивихнутого будинку". Нарешті в 1996 р. будинок був куплений за 25 тис. доларів "Укросббанком", що дає можли-

вість прогнозувати сприятливу смугу в його довгому житті.

Але повернемося до середини XIX ст. В 1851 р. в будинку знаходиться кав'ярня А.Раселя, в 1867 році тут розташовується купець К.Нойман, його фірма проводила торгівлю насінням овочів, фруктів, квітів, живими та штучними квітами. На Жовківському передмісті знаходилось його городнє господарство. Можливо, власне цей магазин купив у 1880 році Едмунд Рідль, який відкрив тут власне торгове підприємство цього ж профілю. Він торгував різноманітним насінням, городнім інвентарем, колоніальними товарами, кавою, чаєм. Едмунд Рідль (1854-1916) походив з відомої львівської торгової родини; його двоюрідний брат Ян тримав великий магазин полотна та білизни на протилежній стороні площі. Е.Рідль був активним громадським діячем, на протязі 20 років членом міської ради (від 1892 р.), посол Галицького Сейму (1914), він обіймав посади в Галицькому Купецькому Банку та Міській Опашній Касі. Фірма розвивалася завдяки досконалому обслуговуванню, від самого початку її створення діяльність купця підтримувала добре продумана система рекламних заходів: цінники, рекламні листівки, буклети – все це переконувало покупця щодо якості пропонованих товарів. На великі свята постійним покупцям розвозили пакунки з подарунками фірми – китайським чаєм, бразильською кавою і т.д. В приміщенні магазину стало тісно, і в 1899 р. Рідль купує від М. та Д.Мюллерів будинок № 3 на вул.Театральній і переселяється туди.

Приміщення, залишене Е.Рідлем, не пустує. В 1888-99 рр. в будинку розташована філія австрійського кредитного закладу торгівлі та промисловості, друкарня С.Косовського (1900). В 1909 році тут розміщуються товариства "Італійське коло" ("Чірколо італіано") та "Французьке коло" ("Серкль франсез"), магазин Глоговського та спілки, що торгував виключно друкарськими машинками "Ремінгтон" та американськими офісними меблями. Дуже вдало розташувався тут великий модний магазин Мечислава Залеського, що довгі роки панував на львівському ринку.

В 1921 році на будинку з'явилася суперсучасна світова реклама: львівська філія краківської фірми "Світлореклама" встановила проєкційний екран для пропаганди Східних Торгів, 10% прибутків повинно було йти на користь міста. До 1939 р. в цьому будинку в самому центрі міста знаходився Х комісаріат поліції. При націоналізації 1939 р. будинок оцінили у 800 тис. карбованців.

Останній будинок на площі – **№ 11**. Тут площа непомітно поєднується з площею Галицькою, а далі – з Соборною, утворюючи таким чином разом з проспектом Свободи своєрідне півколо навкруги давнього середмістя.

№ 11 також відноситься до найстаріших, він ніби не відзначається особливою красою, не відноситься до розряду пам'яток архітектури, але дивним чином доповнює як пл.Міцкевича, так і пл.Галицьку, так би мовити "тримає лінію". Про нього теж уже йшла мова.

Ірина КОТЛОБУЛОВА

ФОНТАН ЗІ СТАТУЄЮ БОГОМАТЕРІ

Історія фонтану, що на початку проспекту Свободи, сягає 1841 р. Підчас ведення будівельних робіт при закладенні Полтви, навпроти готелю "d'Euгоре" (тепер готель "Україна"), на той час ще безіменній площі, вдарило сильне джерело води. Тоді його обмурували цямриною і утворили криницю.

У 1846-1847 рр. замість тимчасової криниці збудовано нову з тесаного каменю, до якої з двох сторін вели кам'яні сходи. Її прикрашала велика урна. Проект на цю криницю, датований 1844 р., виконав львівський скульптор Йоган Шімзер.

Це не була перша криниця в місті. Магістрат Львова дбав не тільки про здоров'я і вигоди мешканців, але й про його естетичний вигляд. Тому ще у 1839 р. він закрив криниці у трьох дільницях міста і вирішив оздобити їх литими з металу прикрасами. Перед входом до Єзуїтського городу (парк ім. І.Франка) коло казарм Соргера на дні криниці на високому постаменті мала стати чавунна ваза висотою чотири стопи, виконана за кам'яним взірцем зі Штуттгарту. Цю вазу прикрашали 14 алегоричних фігур, виконаних у рельєфі, що символізували життя людини. (Здається, це та, що й сьогодні стоїть на осі головної алеї парку). На площі перед костелом св. Миколая (вул. Грушевського) станула трохи менша ваза, згідно оригіналу, що знаходився у дрезденському кабінеті. Третю криницю зі статуєю Венери збудували перед казармами вогневої пікети. Оздобили до усіх трьох криниць у вигляді дельфінів, сфінксів, арабесок, розеток були відлиті в майстерні князя Сальм у Бланску в Моравії. Ще одну криницю з фонтаном

відкрили 3 серпня 1857 р. на площі Голуховського коло театру гр. Скарбека. Тепер на цьому місці стоїть оперний театр.

Але повернемося на колишню площу Фердинанда. Урна, поставлена на криниці перед готелем "d'Euгоре", прикрашала її до 1862 р. В цьому році графиня Северина з Петевських Баденьова, жінка гр. Владислава Бадені, вирішила внести свою лепту до оздоблення міста, але у більш побожному дусі. Замість класицистичних ваз, дельфінів і сфінксів, завдяки її добрим намірам і при співучасті римо-католицького капітулу на криниці станула постать Богоматері Непо-

советської влади, фонтан переробили. Статуя Богоматері в центрі соціалістичного міста вважалася великою кривою, тому її зняли і перенесли у каплицю Боїмів, яка тоді використовувалася під склад. На фонтані замість статуї встановили чавунну чашу, яку підтримували міфологічні морські потвори тритони, виконані львівським скульптором Євгеном Дзіндрою та архітектором Анатолієм Консуловим.

Зараз статуя Богоматері знаходиться в церкві св. Андрія, у 1992 р. її відреставрували і привели до експозиційного вигляду.

Протягом останніх років члени релігійних товариств і

стереження були враховані, і Комітет погодився замінити оригінал копією.

Відреагувавши на численні звернення Комітету захисту християнських пам'яток України (голова – Богдана Проців), Львівська міська Рада на сесії 26 вересня 1996 р. прийняла ухвалу за № 464, якою вирішила реставрувати фонтан з відновленням статуї Богоматері на ньому. Реставрація має вестися за кошти, зібрані згаданим комітетом. (Додамо від себе, вони не малі). Проект реставрації фонтану виготовив авторський колектив інституту "Укрзахідпроектреставрація" під керівництвом головного архітектора проєктів (ГАП) Ганни Новаківської, згідно реставраційного завдання, затвердженого начальником управління охорони історичного середовища м. Львова В. Швецем 28 березня 1997 р.

Проектом реставрації передбачено: штучний камінь чаші фонтану замінити на твердий камінь пісковик, габарити постаменту під статуєю відновити на основі збереженого в архіві авторського проєкту. Згідно реставраційного завдання замість авторського оригіналу статуї Богоматері встановити виготовлену з білого мармуру її копію. Оскільки оригінал є цінною пам'яткою мистецтва, він буде зберігатися у церкві св. Андрія, як і до цього часу.

У серпні цього року приступлено до реставраційних робіт.

Фонтан в 1950-1997 роках

Марійська площа. Справа первісне місце фонтану зі статуєю Богоматері. Фото кінця XIX ст

рочного Зачаття. Цю статую Северина Бадені купила в Мюнхені. Її виконав з білого мармуру мюнхенський скульптор Йоган Непомук Гаутманн у 1859 р. (Авторський підпис, дата і місце виконання поміщені на підніжжі статуї: I. Nautman. München. 1859). Перед її встановленням для неї виготовили постамент з теробовельського каменю з відповідним написом. Там же пропонувалось встановити оздобний газовий ліхтар. З цього часу, тобто 1862 р., площу Фердинанда перейменовували на площу Марійську.

Коли постало питання побудови пам'ятника Адаму Міцкевичу, криницю зі статуєю Богоматері вирішили перенести на інше місце. Це відбулося у 1904 р. Проєкт нової криниці з фонтаном виконав архітектор Михайло Лужецький. В центрі водяної чаші на високому постаменті станула Богородиця. Майже через півстоліття, за панування недоброї пам'яті

окремі громадяни піднімали питання про повернення статуї Богоматері на її давнє місце. З цією метою був утворений т.зв. Комітет захисту християнських пам'яток України, який постійно вимагав від міської влади позитивного рішення цієї справи. На сторінках львівської преси і на спеціальних засіданнях точила-ся гостра полеміка про доцільність поновлення статуї на фонтані. Мотиви висувалися різні – містобудівні, політичні, консерваційні. У першу чергу йшлося про збереження самої пам'ятки, яка є мистецьким твором високого професійного рівня. Адже в нинішній екологічній ситуації, коли навколишнє середовище насичене шкідливими хімічними сполуками, мармур піддавався б руйнуванню. Наголошувалося й на тому, що такий твір, як статуя Богородиці долота Й. Гаутманна, повинна зберігатися в музейних умовах, а не у відкритому просторі. Ці за-

Їх виконує фірма "Галбуд" під керівництвом виконроба Петра Величка. До жовтня місяця цього року роботи планується закінчити.

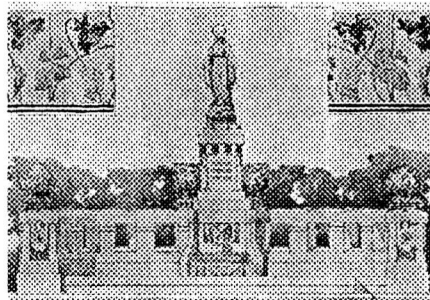
В. В.

КОНКУРС ПРОЕКТІВ КРИНИЦІ БОГОРОДИЦІ

Поміркованість чи фантазія? Традиціоналізм чи новаторство? Ці дилеми нерідко постають перед митцями або перед тими, хто оцінює їх творчість. І досить часто гору беруть конвенціональність та “здоровий глузд”, ощадливість, яку точніше слід назвати скнарністю. Власне такий вибір спричинив на початку ХХ ст. до створення нової криниці Богородиці на Марійській площі.

Місце для її спорудження (овальний газон на стику площі з початком бульвару Гетьманських Валів) первісно призначалось для пам'ятника Міцкевичу. Але підземні дослідження довели, що склепіння Полтви тут не витримали б занадто великого тягаря. Отже, ухвалою львівського магістрату творіння Й.Н. Гауттманна мало поступитися своїм історичним тереном колони великого поета, помандрувати на кількадесят метрів убік й отримати нову архітектурно-пластичну основу. 11-го листопада 1903 р. магістрат оголосив терміновий конкурс на нову криницю та постамент фігури. Обов'язковими умовами конкурсу передбачалось між іншим: матеріалом мав служити теробовельський або тернопільський камінь; берег басейну мав бути низьким, щоб створити не резервуар, але лише водяне дзеркало; жодних інших статуй, крім самої Богоматері, не повинно було робитися і взагалі архітектура криниці стилістично мала гармонізувати з “поважною” фігурою Діви Марії; кошторис об'єкту був обмежений 10-ма тис. корон.

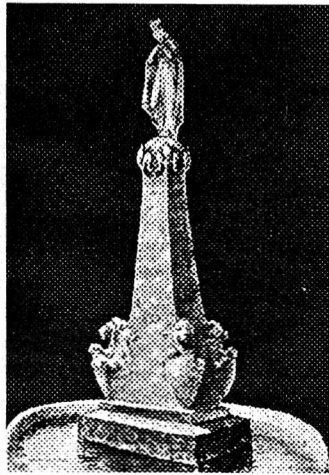
На протязі місяця на конкурс поступило 9 проектів львівських авторів. Їх розглянуло журі у складі директора будівельного департаменту міськради Ю.Гохбергера, професора університету Б.Радзішевського, архітекторів В.Равського, В.Садловського, І.Слівінського та Т.Тальовського. 15 грудня 1903 р. були оголошені переможці: дві перші премії отримали проекти скульптора Станіслава Казимира Островського й архітектора Михайла Лужецького; другу нагороду та похвальну відзнаку було присуджено двом проектам архітектора Тадеуша Обмінського.

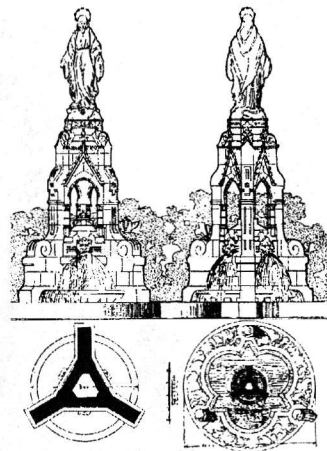
Проект Т.Обмінського (почесна відзнака)

Що ж являли собою ці проекти? Лужецький (українець за походженням, в майбутньому, після Гохбергера, директор будівельного департаменту) представив найбільше розважливе й економічне рішення. Оздобу басейну та постаменту були традиційними для архітектури історизму ХІХ ст. — барокові картуші, неоренесансні вазони та голови-маскарони. Островський, молодий, але вже відомий тоді львівський скульптор, запропонував досить сміливий ескіз в новому стилі сецесії. Постамент, оздоблений горельєфами левів із щитами, мав вигляд примхливо витягнутого вгору пірамідального обеліску, увінчаного великою короною зі стилізованих лілій. Пелюстки квітів охоплювали кулю, на якій стояла фігура Богородиці, також зі стилізованою короною на голові. В першому варіанті цього проекту передбачалися й інші притаманні сецесійному стилю деталі, пізніше спрощені Островським: басейн у формі квітки, експресивні бронзові барельєфи для фонтанних струменів — “Св.Георгій” та “Тривога”.

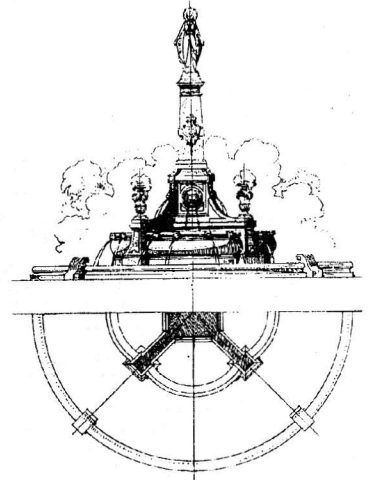
У сецесійному стилі, що набував тоді у Львові все більшої популярності, був виконаний і проект Обмінського, нагороджений почесною відзнакою: півкруглу балюстраду й постамент прикрашали ліпні флоральні орнаменти та гротескні маски. Інший проект цього архітектора (нагороджений другою премією) мав, за поясненнями самого автора, певний символічно-ідеологічний підтекст. Басейн своєю складною конфігурацією стилізував деякі апсиди романських базилік. Постамент (на трикутному плані) у формі готичного “балдахіна” (каплички) мав три опори і три скульптурні отвори для

Проект С.К.Островського

Проект Т.Обмінського (друга премія)

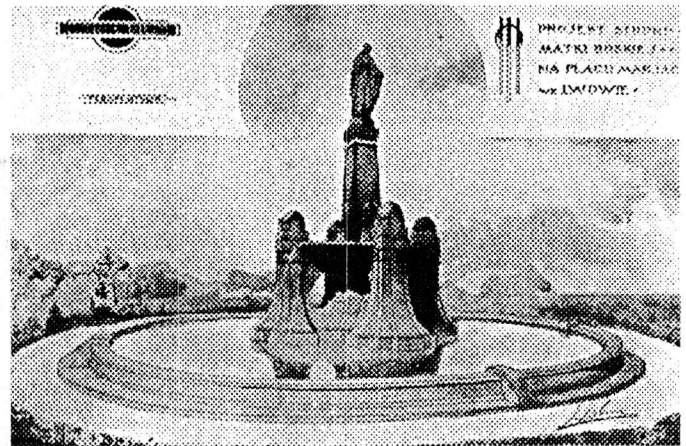

Проект М.Лужецького

водяних струменів, що мало символізувати три розрізнені в той час частини Польщі. Вірогідно, Обмінський був автором ще одного проекту (не відзначеного журі), що був виконаний в архітектурному бюро М.Уляма. Постамент, майже позбавлений орнаментальних прикрас, мав ефектно “виліплени” опори і водяну чашу. У стилі цього проекту відчувався вплив віденської сецесії, особливо школи О.Вагнера.

24 січня 1904 р. у львівському магістраті відбулася дискусія на тему конкурсних проектів криниці, виставлених у залі Художньо-промислового музею. Не дивлячись на критику фахівцями шаблонного характеру пропозицій Лужецького (у Політехнічному товаристві гостро виступив проти цього проекту Альфред Захарієвич), переважна більшість депутатів проголосувала саме за цей проект. За Лужецького було подано 36 голосів, за Островського — 5, за Обмінського — 2. Одним із вирішальних у дискусії став виступ архітектора і депутата Вікентія Равського, який підкреслив нетрадиційність та дорожнечу проекту Островського. “Подивіться, — казав Равський, — у фігурі, до якої так прив'язані львів'яни, Островський пропонує замінити ореол на стилізовану корону. Але ж графиня Баворовська вже замовила у ювеліра новий золотий ореол! Трансформація статуї у “декадентському” сецесійному стилі була б для львів'ян прикрою несподіванкою”, — наголосував Равський.

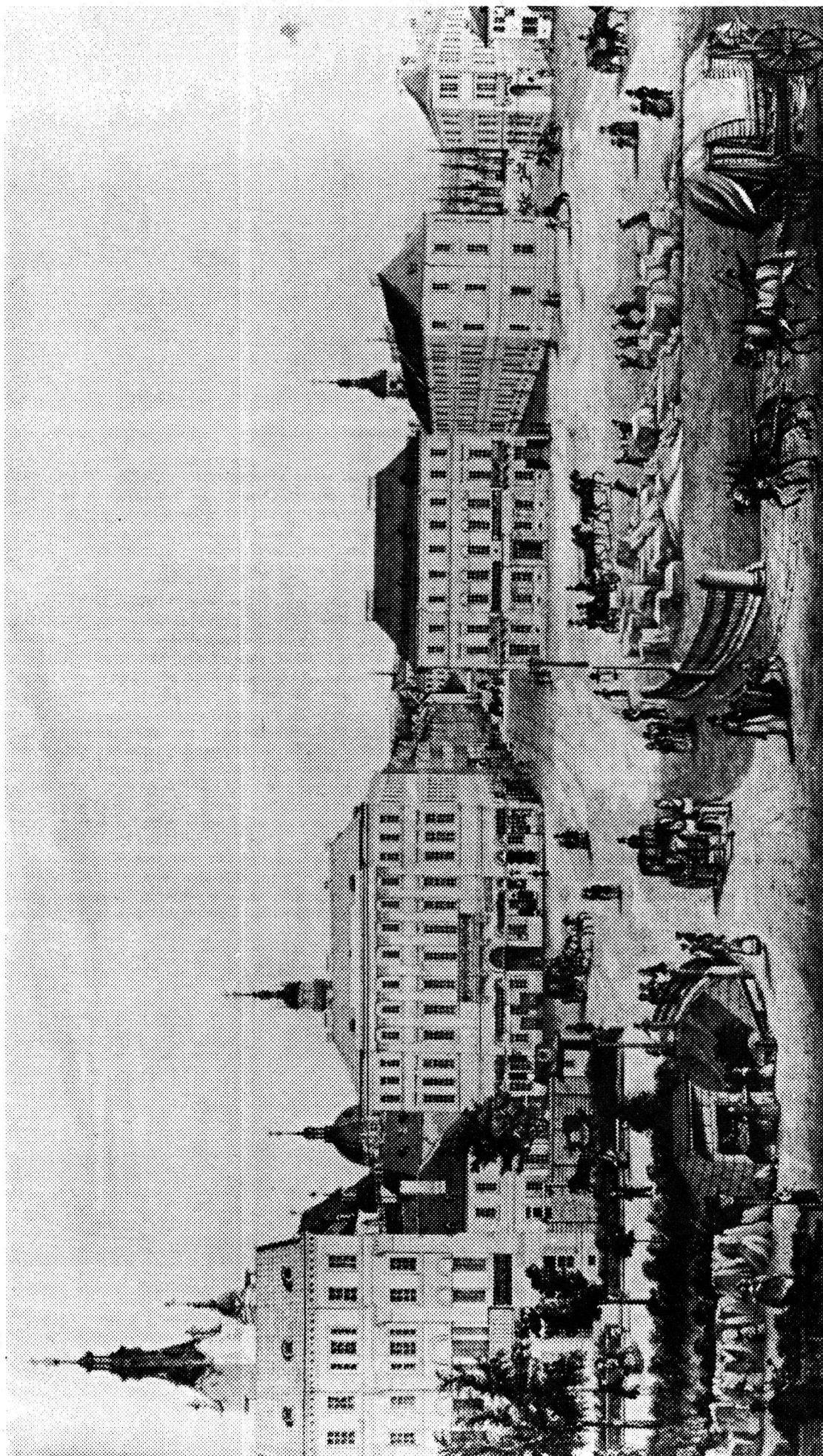
Отже, заклики до ощадливості, врівноваженості та збереження традицій перемогли, і в лютому-вересні 1904 р. Лужецький реалізував свій проект. Криниця (фонтан) Богородиці, яка нині відновлю-

Проект бюро М.Уляма

ється у варіанті 1904 р., не стала виразом нового, модерністичного мислення. Але принаймні вона стилістично стала співзвучною поблизькому пам'ятнику Міцкевичу, складаючись разом з ним в акорд пізнього академічно-еклектичного мистецтва кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Юрій ВІРЮЛЬОВ

Площа Фердинанда. Акварель Т. Чижковського, 1840 (з фондів Львівського історичного музею).

Теofil Чижковський (близько 1790-1841?), львівський живописець і графік. Малював види міст і архітектурні пам'ятки. Його роботи відзначаються фотографічною точністю. На акварелі зображено площу ще до спорудження на ній криниці. На передньому плані — міст через Полтву біля виходу сьогоденної вулиці Колерника. За ним справа каменярі готують матеріал для засклеплення ріки, яке тут почалося у 1841 р.

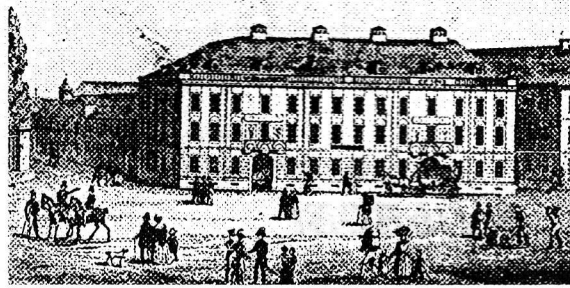
Перші два будинки зліва — власність львівського кравця Марцелі Громадзінського, який на місці меншого дому у 1847 р. збудував нову чотириповерхову кам'яницю, а у 1912-1921 рр. підприємець Іона Шпрехер спорудив тут будинок, відомий львів'янам як "Дім книги" (пл. Міцкевича N 8). Далі розташовані будинки з сучасними № 9, 10 і 11, які до недавніх катастроф майже не міняли свого вигляду протягом 150 років. Крайній справа — фрагмент двоповерхового будинку — це заїзд "Під тигром", на місці його збудовано сучасний кінотеатр "Україна". Лівіше від нього — існуючий до сьогодні будинок на пл. Галицькій, 15.

ШЕ ПРО ПЛОШУ МІККЕВИЧА

ФАКТИ, ВІДОМОСТІ, ПРИПУЩЕННЯ

Конфігурація, забудова та велике громадське значення цієї серцевинної площі Львова практично визначились в 1839-1847. Після закінчення Полтви від готелю "De Russie" до будинку Пентера в 1839-43 початковий відрізок магістральної вул. Hauptgasse (Головної) став частиною площі Фердинанда. Після її урочистого найменування 29 червня 1843 винуватець торжества ерцгерцог Фердинанд Карл не часто її відвідував, відпочиваючи у своїй віддаленій від середмістя віллі на горі св. Яцека (нині узгір'я на вул. Руставелі). Можливо і були якісь плани встановлення пам'ятника ерцгерцогу, але обмежились спорудженням в 1844-1846 круглої криниці. Її увінчувала спочатку декоративна, вірогідно міфологічна фігура, а з жовтня 1847 — велика урна. В 1859-1862 виготовили нову, значно більшу криницю — восьмикутної форми, з теревовельського граніту, коштом з міського бюджету 7 тис. зол. 16 серпня 1862 на ній було освячено статую Богородиці роботи Й.Н.Гаутманна (1820-1903), відомого в Європі майстра монументальної релігійної пластики.

Від початку свого існування і до сьогодення площа зосереджувала найрізноманітніші події міського життя, що збирали чис-

Готель "De Russie". Гравюра невідомого автора, 1845 р.

ленні натовпи — від першого візиту молодого Франца Йосифа 16 жовтня 1851, крізь демонстрації, митинги, фестини та військові паради до сучасних молодіжних фестивалів чи святкування дня міста. З триумфальним гуркотом власне цією площею у вересні 1897 проїхав перший львівський автомобіль. Незабаром площею мандрували й електричні трамваї характерного червоного кольору. У березні 1901 тут відбулося свято відкриття львівського водопроводу. Це була феєрія "водяної архітектури" — високі струмені шести фонтанів підсвічували різнокольорові прожектори. Чиста і смачна добротанська вода компенсувала львів'янам брак води остаточно забетонованої Полтви. Інше блага урбанізації — електричне освітлення — з'явилося на пл.Марійській в серпні 1909, коли газові ліхтарі поступилися новим, на оздобних чеських щоглах п'ятиметрової висоти.

Будинок N 1-2 (конскрипційний N 4-5^{1/4}) повстав вірогідно в 90-х роках XVIII ст. В 1802 (за описом комісара львівської поліції Й.Роггера) в ньому знаходився краший у Галичині ресторан "Під трьома гаками". Його власник Георг (Ежи, Жорж) Гоффманн у

1811 кардинально перебудував дім і 3 грудня 1811 відкрив "De Russie". На повну потужність готель запрацював у 1812. Найдавніші архівні документи стосовно готелю сягають 1816 року: 12 січня Г.Гоффманн губернільним декретом офіційно отримав право займатися своїм готельним бізнесом взамін за передачу місту частини земельної ділянки вздовж Полтви, потрібної для розширення вулиці Hauptgasse. Фасад "Російського готелю" прикрашали виконані бл. 1811 ампірні скульптурні композиції, майже ідентичні рельєфам Гартмана Вітвера 1810-1811 на будинку Гауснерів (просп. Свободи, 1). Готель "De Russie", виправдовуючи назву, дійсно служив пристанищем мандрівникам із Заходу до Росії чи навпаки. Своім постояльцям він традиційно пропонував не тільки притулок і вишукану їжу, але й розваги. У готельному саду стояли оздобні павільйони й альтанки (одну з них у вигляді грецького храму збудував у 1848 арх. Вікентій Равський-старший). Тут і вдень і вночі відбувались гуляння, концерти та феєрверки. Родина Гоффманів, баварського походження, притулила в "офіцінах" (прибудовах) готелю німецьке культурно-розважальне товариство "Frohsin" ("Весела вдача"). В 1875 арх. Едмунд Кеглер спорудив для цього товариства театральний зал, де до 1894 відбувались вистави, карнавали та експозиції творів мистецтва.

Гоффмани вже у 1880-х роках планували поставити новий будинок готелю. Але до здійснення ідей Марія Гоффманн з Марковських (1853-1901) та її п'ять синів приступили восени 1898, коли у Львові побував арх. Фердинанд Фельнер. Він привіз перші варіанти креслень і представив їх магістрату. Тоді ж, можливо,

отримав замовлення на виконання скульптур для будинку Леонард Марконі. У квітні 1899 старий дім "Жоржа" був знесений. В 1899-1900 Іван Левинський та Юліан Цибульський, дещо змінивши віденські креслення, побудували новий готель. Неоренесансні членування його трьох фасадів були пожвавлені бароковою орнаментикою і, особливо, динамічними наріжними статуями частин світу. Ці фігури, як і барельєф "Св.Георгій" на фронтоні, виконав у 1900 з цементу Антон Попель, трансформувавши моделі 1898 свого тестя Марконі. Новий "Жорж" відкрився 8 січня 1901. Інтер'єри вражали розкішшю та елегантністю, меблі та оздоблення номерів були виконані у стилях необароко та сецесія. Найцікавіші за оформленням приміщення — читальня "Lichthof" зі скляною стелею та ресторан — були на початку 1932 повністю перебудовані арх. Т.Врубелем у дусі "ар деко" й конструктивізму, з мармуровим облицюванням стін.

Будинок N 4 (конкр. N 7^{1/4}) — "Hotel d'Europе". Найдавніші архівні плани фіксують побудову одноповерхового дому в 1826. В 1830-х рр. він вже 4-поверховий. В 1870-х рр. був перебудований в неоренесансному стилі, з двома баштами на піддашші. "Європейський готель" до 1895 належав

родині Альзнерів. В 1895 його купив Альберт Шковрон і прибудував з подвір'я зал ресторану за проектом З.Сулковського. На початку XX ст. стіни цього приміщення були облицьовані чудовими сецесійними панно з майолікових плиток, в наш час (після 1990) майже повністю знищеними. В горішніх но-

Готель "Жорж". Фото 1930-х років

мерах "Європейського готелю" любили з 1880-х рр. влаштовувати свої ательє художники. У розширеному колишньому ресторані зі скляним дахом в грудні 1926 відкрився "Дім мистецтва". Власник готелю — відомий підприємець Антон Увера — організував тут у 1926-1928 художні виставки, а в березні 1939 тут була відкрита кав'ярня "Мистецтво", оформлена за проектом Вітольда Федорського. Сучасного вигляду будинок N 4 набув у 1934-1936. На замовлення А.Увери арх. Фердинанд Касслер поставив нову споруду в стилі функціоналізму. Особливо вражав нових відвідувачів вестибюль — "поема з храму, алебастру і кавказького горіху". В наш час тут існував готель "Україна", який тепер, із знищеними інтер'єрами, закритий

Площа Міккєвича. Будинки №№ 3-7. Сучасне фото Т. Никіфорука

для реконструкції і шукає нового власника. **Будинок N 5** (конскр. N 8^{1/4}) — колишній готель Лянга, заснований в 1804 р. В 1884 його придбав Вільгельм Вебер, переобладнав і перейменував на "Французький готель". Пізніше ним володіли: в 1889 — Людвіка Мали, в 1909 — Людвік Штатмюллер, в 1916-1939 — Йона Шпрехер. В середині 1920-х рр. Ф.Касслер збудував на першому поверсі торговельний пасаж "Маріацька галерея" (сучасний комплекс "Роксолана").

Будинок N 6-7 (конскр. N 804^{1/4}) на розі

Будинок № 8. Стан до 1912 року

площі та вул. Широкої (Коперника) був споруджений вірогідно в 1820-і рр., тоді він вважався одним з кращих у місті. В лютому 1829 тут була відкрита перша у Львові Ощадна каса (філія австрійської). Будинком володіла родина Пентерів, в кінці XIX ст. — Карл Кіселька. В 1908-1909 нові власники — Едвард і Марія Стройновські — збудували за проектом австрійця М. Майредера новий прибутковий дім, один з перших 5-поверхових у Львові. Фасади прикрасили міфологічні скульптури — алегорії достатку та комерції, а відкрита в грудні 1909 кав'ярня "Авеню" відзначалась оздобленням в стилі неоампір (частково збереженим нині в інтер'єрі ресторану "Люкс").

Будинок N 8 (конскр. N 342) в середині XIX ст. належав М. і К. Громадзінським і був споруджений в 1847. "Gazeta Lwowska" повідомляла в жовтні цього року: "Площа Фердинанда, ще недавно непорядкована та

несиметрична, якнайкраще заокруглюється — щойно закінчується нова кам'яниця кравця Громадзінського, на розі площі від архикафедрального костюлу". Про долю цього будинку та його наступника "хмарочоса" Й. Шпрехера — я вже згадував у "Галицькій Брамі" 1995 N 6, с. 14 і 1977 N 1 (25), с. 14. Додам лише, що добре зберігся до сьогодні стилізований у стилі бідермайер інтер'єр аптеки (раніше Стенцеля), виконаний в 1921 за проектом арх. Г. Заремби.

Будинок N 9 (конскр. N 19) був споруджений в 1839 арх. Вільгельмом Шмідтом для Венцеля Гудеца з характерними для ампіру пілястрами на фасаді. "Gazeta Lwowska" писала в 1839, що "дім Гудеца дуже міцно збудований... цікавими, вельми вартими уваги є вільно висячі кам'яні сходи" (ці авангардні сходи витримали до 1995 — але ніщо не вічно!). В 1884, коли цей дім належав К. Кісельці, тут відкрився магазин ламп Р. Дітмара, названий окрасою міста. Фасад прикрасили скульптури орлів і 5 стюкових необарокових рельєфів, імовірно авторства П. Гарасимовича (зникли з будинку в 1994). Нині для нового можливого власника — "Галінвесту" — планується спорудити копію цього будинку — сподіваємось, що зі всіма елементами.

Будинок N 10 (конскр. N 361) походить з 1830-х рр. В XIX ст. був власністю Вечин-

ських, з початку XX ст. і до 1939 належав братам Якову та Олександрю Левицьким, співвласникам підприємства по виробу і продажу фаянсу "Казимир Левицький".

Будинок N 11 (конскр. N 301) у нинішньому вигляді походить з кінця XIX ст., власником його був купець Габріель Старк. Нарешті візуально і композиційно входить в ансамбль площі Міцкевича **будинок колишнього Іпотечного банку** (тепер к/т "Україна"), хоч за нумерацією він належить до площі Галицької (N 15, конскр. N 2^{1/4}), та просп. Шевченка, N 1. Цей будинок на місті старого готелю "Під тигром" поставив у неоренесансному стилі в 1870-1871 арх. Філіп Покутинський. За реєстрами 1863, 1871 він рахувався на межі площ Галицької та Марійської.

Юрій ВІРЮЛЬОВ

Будинок № 9. Фото кін. XIX ст.

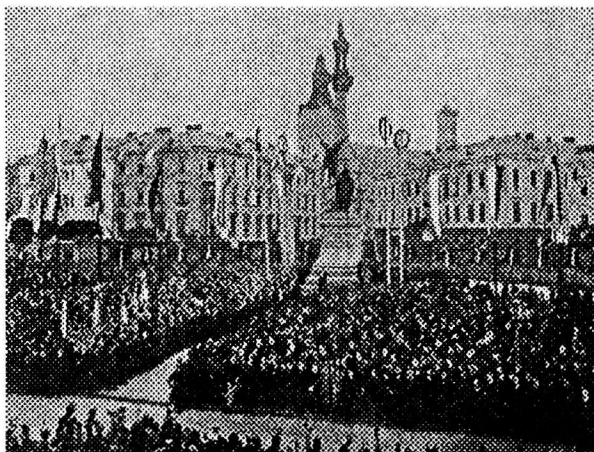
ПАМ'ЯТНИК МІЦКЕВИЧУ У ЛЬВОВІ

Колона Міцкевича мала стояти в іншому місці — приблизно там, де зараз клумба біля фонтану. Тоді колону зовсім по-іншому сприймалася б у просторі. Знаходячись на межі Марійської площі та Гетьманських Валів, вона знаменувала б початок головної алеї і створювала вісь "колони — міський (оперний) театр".

"У сквері біля вильоту Валів Гетьманських повинен був спочатку стояти пам'ятник Міцкевичу", — писав Фр. Яворський у книзі "Lwów stary i wczorajszy" (с. 52). У 1903 р. вже проводились земляні роботи, вже готували покласти фундаменти під гранітні блоки колони, коли "забута всіма Полтва" скористалася з можливості нагадати про себе.

Фатальний вплив Полтви спричинив прийняття радикального рішення: перенесення пам'ятника в центр площі — на місце фонтану з фігурою Матері Божої. Опасніна щодо повторення подібного лиха примусило львів'ян тягати сюди пісок з усього міста. Тому деякий час площу називали "Львівською Сахарою".

Ідея встановлення пам'ятника Міцкевичу висувалась поляками одразу після смерті поета. Однак тоді це була тільки ідея. Культ Міцкевича, так само, як Шевченка, викристалізувався в останній третині XIX ст.

Відкриття пам'ятника 30.10.1904

У 1898 р. (100-річчя з дня народження поета) пам'ятники Міцкевичу повстали у Варшаві (скульптор Ц. Голубський) та Кракові (Т. Ригер). У Кракові у найбільш класичній формі виявила себе т.зв. "естетика поспільства", коли загальна думка громадян міста впливала на опінію журі і характер проекту скульптора більше, ніж поради спеціалістів. У Кракові прагнення будь-що уподібнитися Європі призвело до некритичного переймання т.зв. "міжнародної манери" — канону, що виробився у 2-й пол. XIX ст. і полягав у наступному: структура меморіального пам'ятника складалася з двох або трьох рівнів — головна постать на п'єдесталі, оточеному групою алегоричних фігур, та ступінчастий поколь, де розміщені також алегоричні фігури, але більш загального змісту. Саме у такому ключі Ян Матейко у 1885 р. виконав один з графічних ескізів пам'ятника Міцкевичу, який, незважаючи на несприймання серйозних критиків, загальною думкою був визнаний геніальним і мав стати основою майбутнього проекту для Кракова.

Т. Ригер неодноразово змінював проект, а після відкриття пам'ятника змушений був переробляти вже готову роботу. Прагнення реалізувати ідею, яка була б сприйнятною для всіх, виявилось недосяжним, а вислід — прогнієжним: пам'ятник не вирішив свого завдання — бути "вівтарем народу".

Краківські уроки були враховані у Львові. Відхід від шаблону виявився в оригінальній формі – колона! Причому концепція пам'ятника була висунута не скульптором, а письменником – Адамом Креховецьким. Хоча найпопулярніший серед львів'ян скульптор Юліан Марковський “носився” з ідеєю пам'ятника давно і повсюдно: не виключно, що думка про колону вперше спала на думку саме йому, а А.Креховецький тільки висунув цю ідею у магістраті.

Встановлення пам'ятних колон у Львові не було інновацією. Серед давніх пам'яток – колона св. Христофора біля Вірменського собору, колона Блаженного (з 1997 – Святого) Яна з Дуклі перед храмом св. Андрія. Можливо остання колона й надихнула А.Креховецького (або Ю.Марковського, або їх обох) на думку, яким має бути пам'ятник Міцкевичу у Львові. Зараз серед численних пам'ятників Міцкевичу у вигляді колони крім львівського – тільки один, у Парижі, авторства Бурделя (1929 р.), – але там його пластичне рішення зовсім інше.

Проект В.Шимановського

10 грудня 1898 р. були оголошені результати конкурсу (21 проект); переміг проект Антона Суліми Попеля (незадовго до початку конкурсу Л.Марконі відмовився від участі в ньому на користь свого зятя та улюбленого учня А.Попеля). Попель встановив фігуру поета на підніжжі колони. Однак існував і контрпроект Вацлава Шимановського, який пропонував помістити фігуру Міцкевича на колону; пізніше саме так у Парижі вчинив Бурдель.

Скульптурне рішення, запропоноване Шимановським, досить оригінальне. У розподілі пластичних мас, передачі руху, посадці голови поета проект Шимановського деякою мірою нагадує пам'ятник Бальзаку

О.Родена (1897), який безумовно був відомим Шимановському – одному з учнів Родена.

На кінцевий же проект А.Попеля очевидно вплинув більш консервативний витвір – пам'ятник Моцарту у Відні авторства Тільгнера (1896). У фігурі Міцкевича Попель повторює жест правої руки тільгнеровського Моцарта, що ніби застигла у повітрі. Саме цей елемент став у львівському пам'ятнику ненав'язливою, але вагомою зв'язкою між фігурами поета і ангела. Попереднім проектом Попеля якраз бракувало композиційної єдності.

Ангел, злітаючи, подає поетові ліру. Діагональний ритм композиції підкреслений навхрестними прямими: ліве крило ангела – ліра – драпірування плаща поета, праве крило – нога ангела. Вертикалі: торс та драперія ангела і постать поета – у поєднанні з діагоналями утворюють композиційну гармонію скульптурної пари.

Вдале композиційне рішення контрастує з окремими недоліками. Митець не зумів надати легкості самій фігурі: важкі драперії, у передачі яких Попель був, за визначенням сучасників, майстром, занадто сильно “притягують” фігуру поета до п'єдесталу. Досягнувши композиційної гармонії при фронтальному і бічному сприйнятті з північного заходу, скульптор не зміг виплутатись з проблем, що повстали перед ним при пошуках пластичних рішень в інших композиційних ракурсах.

Нівелювати пластичні недоліки допомогла архітектурна основа – колона. У публікаціях і згадках про пам'ятник саме вона ставала об'єктом критичних оцінок – як позитивних, так і негативних. М.Голубець порівнював її із загостреним олівцем посеред площі, підкреслюючи при цьому, що від такого порівняння її не спасло “виконання триніжника з багаттям українським скульптором Парашуком”. Сам М.Парашук досить скромно оцінював свою участь у виконанні пам'ятника. У листі до Ф.Петракової від 22.10.1962 р. він писав: “Моя скромна участь у будівництві пам'ятника полягала у встановленні капітелі та вогню, що вічають колону, а також дономосі своєму професорові [Попелю] у технічному виконанні інших частин пам'ятника.

Колона виконана з граніту, видобутого неподалік від Мілану. Зараз, вкрита зеленою патиною скульптурна група вдало поєднується з м'яким вохристо-рожевим з зеленим відтінком тлом.

Колона Міцкевича, урочисто відкрита 30.X.1904 р., спочатку домінувала у просторі, виступаючи як організуюча ланка площі, на якій переважали триповерхові еkleктичні кам'яниці. У 1909 р. повстав монументальний наріжний будинок на розі площі і вулиці Коперника. Однак найбільшій конкуренції колоні як домінанті площі склав перший львівський “хмарочос” – кам'яниця Шпрехера, збудована у 1921 р.

Відкриття пам'ятника мало велике національно-культурне значення для польської громади у Львові.

Українська преса в цілому досить прихильно поставилась до самого пам'ятника як витвору мистецтва: “Пам'ятник представляєся – треба признати – дуже величаво, – писала в 1904 р. газета “Діло”, – і поміж дотеперішніми пам'ятниками польських діячів, якими наші верховоди хотять засипати місто Львів, є може одиницький, що справді причиняєся до окраси міста”. У той же час газета нагадувала, що “під пам'ятник Шевченка тоді самі верховоди, як знаємо, не хотіли дати одної пяди землі”.

Зараз, все що відбувається на площі – реставрації, ремонти, перебудови – пам'ятника не торкається. Очевидно – стан його задовільний. Однак, тло, на якому він виступає, зараз є заналто оригінальним: це величезні щити з рекламою американських сигарет, датського пива і Народно-демократичної партії, – щити ці затуляють теперішній жалісний вигляд двох колишніх пам'яток архітектури.

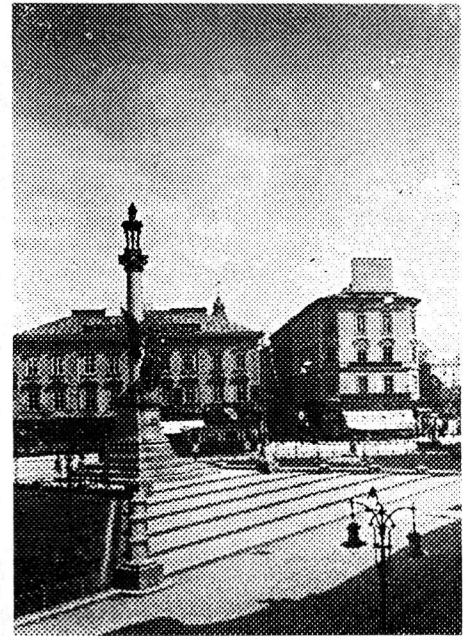

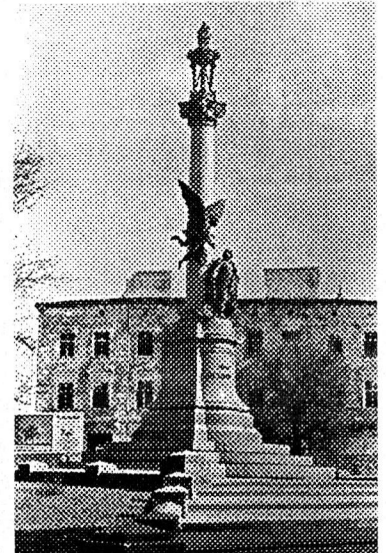
Фото міжвоєнного періоду

Ігор СЬОМОЧКІН

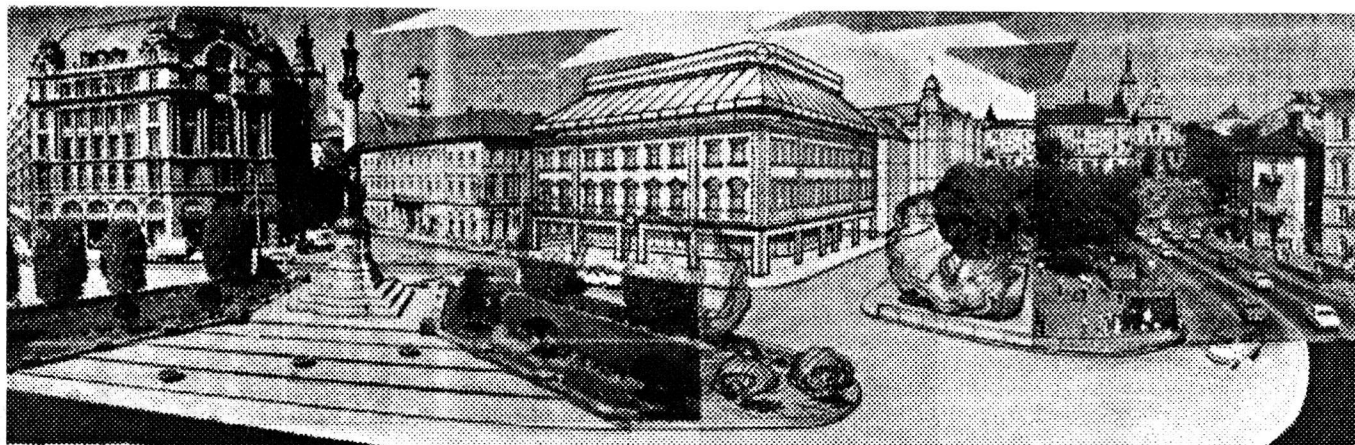
Від редакції: Докладно про історію спорудження пам'ятника Адамові Міцкевичу у Львові розповідає стаття львівської дослідниці, доктора мистецтвознавства Ф. Петракової, опублікована у “Przeglądzie Wschodnim” N2(10) за 1994 рік.

1970-і рр.

1997 р.

Проект І. Коваленка та Г. Калініна (передбачено знесення будинку № 11)

МАЙБУТНЄ НАРОДЖУЄТЬСЯ З МИНУЛОГО

Пожежа, що сталась вночі 26 березня 1991р., поклала початок новому етапу в житті будинку N 10 на пл. Міцкевича та заклала перший наріжний камінь в той будівельний майданчик, що виріс за останній місяць за спиною "Міцкевича" і до якого прикута пильна увага мешканців нашого міста.

І справді не помітити його важко. Великі літери і емблема "Укрсоцбанку" на щитах огорожі будинку N 10 на пл. Міцкевича сповіщають мешканців міста про те, що даний будинок відтепер є власністю Львівської обласної дирекції акціонерно-комерційного банку соціального розвитку "Укрсоцбанку". Будинок, господарем якого на протязі останніх шести років були лише вітер, зливи та спека, по довгих роках поневірянь нарешті дочекався господаря. З першого погляду він нагадує важкохворого на операційному столі. Стіни будинку, який був збудований в середині XIX століття на колишній площі Фердинанда, сьогодні невиліковно хворі, і блідий тиньк та чорні прорізи обгорілих вікон передрікають близьку агонію організму будівлі.

Будинок за довгі роки свого існування бачив поруч із своїми стінами води Полтви, перший трамвай у Львові, народження бронзової постаті Міцкевича, військові атаки та святкові, усмінені обличчя своїх мешканців і громадян міста. Ще свіжі спогади про ті часи, коли будинок N 10 на пл. Міцкевича жив активним життям. В рівні 1-го поверху були розміщені магазини, ательє моди, кінотеатр, а на даху була змонтована світлова реклама — "біжучий рядок". Тепер це все в минулому. В останнє прислухався будинок жартівникам під час проведення фестивалю "Вивих-92". Стіни будинку послужили своєрідними "скрижалями" — кам'яними сторінками для найбільшої книги під відкритим небом для львівських "мудреців" зі студентської лави. Після того, як ця книга була прочитана і вивчена напам'ять всіма мешканцями міста, будинок стерилізували. Внутрішні сили організму будинку вичерпались. Кожен наступний день забирив з собою частинку його життя у минуле, і з кожним днем надії щодо здійснення реконструкції ставали примарнішими.

Не можна сказати, що доля будинку нікого не хвилювала, і в першу чергу турботу про відродження будинку взяв на свої плечі міськвиконком.

В 1992р. будинок рішенням міськвиконкому був переданий зовнішньо-економічній асоціації "Галімпекс", яка гарантувала проведення реконструкції. На замовлення асоціації на конкурсній основі державним проектним інститутом "Містопроект" та творчо-виробничим фондом "Фабрика Левинського" були розроблені проектні пропозиції на реконструкцію даного будинку. Автором першого проекту був арх. О. Базюк, творчий колектив другого проекту склали інж. М. Борис, арх. Б. Панасюк та арх. Ю. Ніколаєв. Містобудівельна рада, яка відбулася 8 червня 1994 року, надала перевагу проекту головного архітектора проектів КПМ-1 інституту "Містопроект" — О. Базюку. На жаль, відсутність коштів не дозволила реалізувати в дійсність цей

задум архітектора. І надалі вітер, дощ та сонце беззастережно проникали до конструкцій будинку під відкритим небом та надалі по краплині знекровлювали осиротілу будівлю.

І лише весною 1997р. будинок отримав господаря в особі "Укрсоцбанку" (директор — Марія Яворська).

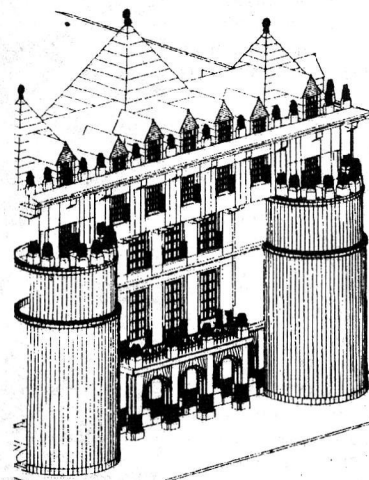
Від моменту прийняття Львівською міською Радою народних депутатів 7-ої сесії 2-го скликання ухвали N 548 від 7.11.96р. та ухвали N 745 8-ої сесії 2-го скликання від 8.05.97р. "Про надання у власність будинку N 10 на пл. Міцкевича" у власність Львівської обласної дирекції "Укрсоцбанку" минуло не так багато часу, як на стіл головного архітектора міста Львова — Володимира Швеця лягли перші проекти.

Іх розгляд відбувся 28 травня 1997р. на містобудівельній раді при Головному управлінні архітектури і містобудування. Проектні пропозиції арх. М. Столярова з інституту "Містопроект" та зустрічні проекти арх. Г. Сарваша та Т. Мазур від кафедри реставрації та реконструкції архітектурних комплексів архітектурного факультету Львівської Політехніки передбачали діаметрально протилежні позиції — від реконструкції будинку з частковим збереженням до здійснення нового будівництва на даній земельній ділянці. В роботі містобудівельної ради взяли участь провідні архітектори найбільших проектних установ міста, викладачі Політехніки, члени Львівської організації Спільки архітекторів України та посадові особи міськвиконкому. В ході обговорення наголошувалось на необхідності виконання заходів щодо реконструкції та реставрації пам'яток історико-культурної спадщини, формування сучасної інженерної та транспортної інфраструктури, візуального сприйняття пл. Міцкевича та розвитку підземної урбаністики. Важливе композиційне розташування в історично сформованому середовищі архітектурного ансамблю площі, що служить окрасою головної містобудівельної осі та транспортної артерії міста — пр. Свободи, спонукало до виважених та продуманих вчинків щодо подальшої долі будинку.

Дослідження, проведені на замовлення "Укрсоцбанку" інженерами науково-дослідної лабораторії N 23 спільно з фахівцями

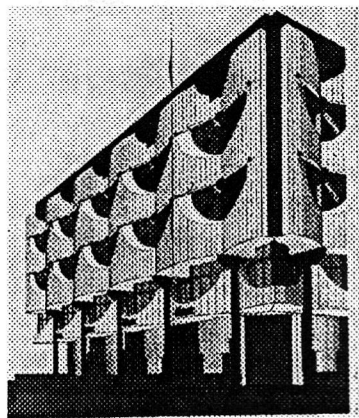
з кафедри будівельних конструкцій і мостів будівельно-інженерного факультету ДУ "Львівська Політехніка" і подані на містобудівельну раду, свідчили, що аварійний стан будинку пов'язаний зі значною корозією існуючої цегляної кладки, перекриття над підвалами, дерев'яних брусів перекриття на поверххах, деформативністю та тріщиноутвореннями у стінах, а також нерівномірним просіданням фундаментів. Власне, на цю мить, і неозброєним оком було помітно, що час, коли можливо було провести реконструкцію вже минув.

На прикладі даного будинку були підняті всі пласти.

Проект М. Рибенчука

пов'язані з проектуванням та реконструкцією будинків в зоні історичної забудови міста. Проблему не розглядали локально. Беручи до уваги генеральний план міста, було запропоновано при розробці проекту врахувати подальше формування головної транспортної магістралі, яке можливо здійснити при умові знесення будинку N 11 на пл. Міцкевича та будинку N 20 на пл. Галицькій з влаштуванням зеленого скверу на даному місці, як це, до речі, було передбачено ще в кінці XIX століття задумом архітекторів того часу. Завдяки цьому центральний проспект отримає логічне продовження до вул. Винниченка, а зелена алея від оперного театру зможе з'єднатися з пам'яткою садово-паркового мистецтва XIX століття "Губернаторські Вали". Безперечно, розширення простору за рахунок усунення своєрідного

Проект О. Матвіїва

"скрану", яким є будинок на пл. Міцкевича, 11, дозволить включити прилеглі пам'ятники архітектури в єдиний візуальний простір. Але, на мій погляд, більш важливим є те, що місто зможе перетворити вул. Валову на одну з найкращих вулиць міста. Існуючі на ній будинки великої мистецької вартості NN 7-13 задають рівень для наріжних нових будівель АТ "Галицькі контракти" (Валова, 15) та "Укрсоцбанк". Всі ці вище перераховані фактори створюють умови для того, щоб обличчя міста було гідним столиці Галичини.

Враховуючи аварійний стан будинку N 10, який загрожував в кожну хвилину обвалом, було прийнято рішення про нове будівництво адміністративної будівлі "Укрсоцбанку" на конкурсній основі.

Як було підкреслено, місце під забудову нової будівлі банку дуже відповідальне, оскільки розташоване в історичній забудові центральної частини міста, і вимоги, які висуває Головне управління архітектури і містобудування Львівської міської ради, в зв'язку з цим, є надзвичайно високі. Проектування даного будинку – це своєрідний екзаме́н для львівських зодчих, адже будівля повинна бути елітарної архітектури, гармонійно входить в архітектурний ансамбль пл. Міцкевича, нести риси шляхетності та оригінальності авторського задуму та інженерних рішень.

Підсумки архітектурного конкурсу, проведеного Головним управлінням архітектури і містобудування Львівської міської ради спільно з Львівською організацією Співки архітекторів України та Львівською обласною дирекцією "Укрсоцбанку" були підведені журі конкурсу 26 червня 1997р.

На конкурс було подано 6 проектів, авторами яких є:

- заслужений архітектор України, лауреат Державної премії України по архітектурі – О. Матвіїв, спів-автор – В. Матвіїв;

- заслужений архітектор України, лауреат премії Ради Міністрів в галузі архітектури – О. Базюк, за авторською участю арх. О. Огоновського, В. Князика, Л. Кутної;

- заслужений архітектор України З. Підлісний, арх. М. Столяров, за авторською участю арх. П. Крупи, О. Шкіри, Р. Толубяка, Д. Турук (державний проектний інститут "Містопроект");

- арх. І. Коваленко та Г. Калінін (архітектурно-проектна майстерня "Архпроект");

- арх. М. Рибенчук (архітектурна майстерня "Симетрія");

- інженер-конструктор, завідуючий лабораторією по посиленню будівель та споруд НДІ "Проектреконструкція" – М. Борис.

Окремі фрагменти з поданих проектів подаємо на сторінках часопису. Середньовічні оборонні мурі Львова надихнули арх. Рибенчука на втілення банку в образі будинку-фортеці з притаманними цим спорудам масивністю, величністю та надійністю. Універсальна ідея збереження іден-

тичної існуючої архітектури будинку є головною темою проекту арх. Коваленка та Калініна. Авторами запропоновано вирішити архітектуру споруди за рахунок елегантності відновлених фасадів, змістовності функції інтер'єрів, відкритості 1-го поверху, делікатного і змістовного завершення 4-го мансардного поверху.

Проектом арх. О. Базюка передбачено влаштування нової пішохідної площі біля проектного будинку та пішохідного критого пасажу на вул. Братів Рогатинців. Центром проектованої площі є скляна піраміда, розташована на перетині композиційних осей запропонованого пасажу і вул. Театральної, що призначена для освітлення підземного урбанізованого простору з автостоянками. Головний вхід в будинок запропонований навпроти готелю "Жорж". Привертає увагу оригінальним задумом розміщений на куті масивний скляний циліндр ліфта, що служить ядром композиції. Перший поверх будівлі – частково відкритий, з пластичною лінією фасаду. Інтер'єр орієнтований на внутрішній дворик з "верхнім світлом", скляними ліфтами та екскалаторами.

Своєрідним проектом, що несе в собі риси творчої манери автора, є робота арх. О. Матвіїва. Проектом знайдено відповідне до існуючого архітектурного середовища членування фасадів з оригінальною проробкою пластики зовнішніх стін. Особливу привабливість надає проекту використання елементів архітектурної біоніки. Для прикладу, форми віконних прорізів нагадують крила велетенських казкових метеликів, що оселились в кроні дерев, стовбурами яких служать численні опори.

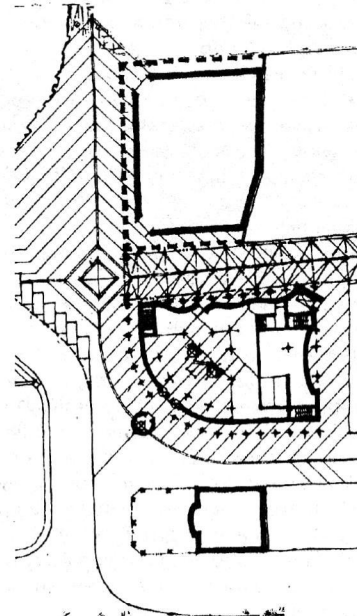
Конкурс не виявив абсолютного переможця, і журі відзначило, як найкращі проекти, творчий доробок арх. Матвіїва, арх. О. Базюка та пропозицію арх. О. Шкіри. Останнє слово за вибором проектного колективу залишилось на вибір адміністрації "Укрсоцбанку", яка доручила розробку проекту відомому і талановитому архітектору – Олександрю Базюку – головному архітектору проектів КПМ-1 інституту "Містопроект". Наведемо лише короткий перелік його проектів – це адміністративний будинок (податкова інспекція) на вул. Стрийській-Чмоли, плебанія Храму Покрови Пресвятої Богородиці на вул. Личаківській, численні житлові будинки у Львові, наприклад: по вул. акад. Єфремова, 68, 84; вул. Чупринки, 119, вул. Личаківській. Значний доробок складають проекти Рава-Руської та Краківської митниць, а також автомобільні переходи на кордоні в с. Смильниці, Нижанковичі та інших населених пунктах. Премією Ради Міністрів його було відзначено за проектування громадсько-торгового центру в мікрорайоні "Сихів-12".

Підсумовуючи, хочеться навести один крилатий вираз: "Коли місто перестане будуватись, воно почне руйнуватись". Архітектори та будівничі люблять своє місто, працюють для міста та його мешканців, адже архітектура будинків – це обличчя міста.

Євген КОРЕЦЬКИЙ

Проект О. Базюка

Тема наступного номера —
ЄВРЕЇ У ЛЬВОВІ

ШАХ У "ЖОРЖІ"

Стало уже хрестоматійною традицією згадувати в зв'язку з готелем "De Russie", а пізніше "Жорж", імена Оноре Бальзака а Етель-Ліліан Войніч. А ними далеко не вичерпується список знаменитостей, які побували у цих стінах. Можна назвати і Ференца Ліста, і Моріса Равеля, і Яна Кіпуру, якому натовп фанів, стоячи на площі перед готелем, кричав "співай, Ясю, співай!" (і Кіпура дійсно давав з балкону імпровізований виступ), можна, зрештою, згадати і нашого львівського довгожителю Станіслава Людкевича, який на протязі десятиліть мав у готельному ресторані свій традиційний столик. (Де-небудь у Європі це неминуче було б вже відзначено меморіальною плакеткою в бронзі або і сріблі). Але зараз йтиме мова ще про одного екзотичного гостя, який замешкав у "Жоржі" в червні 1905-го року — шаха Ірану Музаффера ед-діна. Спочатку планувалося, що високому гостю виявить гостинність родина графів Потоцьких, надавши йому для резиденції палац по вулиці Коперника, а в готелі замешкають тільки супроводжуючі шаха царедворці. Однак, в останній момент плани перемилися, і будинок "Жоржа" був повністю відданий в розпорядження візитерів з Ірану. Шаху відвели приміщення першого (згідно теперішнього рахунку — другого) поверху, а свита зайняла 76 кімнат на інших поверхах. Представляє інтерес меню шаха, публіковане львівською пресою на протязі тих трьох днів, поки іранські гості перебували в нашому місті. Так, перша репрезентативна вечеря складалася з крупника польського, лосося в майонезі, яєць "слава королю", зразиків (саме зразиків, а не зразів!) телячих по-паризьки, курчати по-віденськи, компоту зі свіжих полуниць, мізерії, цвітної капусти, абрикосово-суфле і традиційних додатків — фруктів, печива, солодоців і т.п.

Особливо підкреслювалося, що шахські порції були в п'ять разів більшими, аніж для всіх решти, щоб високий гість міг як слід розкоштувати екзотичні для нього страви. Три дні безжурного побуту в готелі обійшлися у 48 тисяч корон (приблизна вартість у тогочасному Львові 10-квартирного будинку). Коли ж наступила пора врегулювати грошові стосунки, то хитрі сини Сходу спочатку взагалі запропонували власникові готелю п.Бжезіцькому іранський орден, розраховуючи на його честолюбство, але європейський прагматизм на таку пропозицію не пристав, і власник готелю заявив, що в разі несплати згідно рахунку, він виведе жінку й дітей перед очі монарха, щоб вони просили справедливості. Перспектива такого розв'язання проблеми змусила скупувати господарські служби Музаффера ед-діна глибоко задуматися, і, після жостого торгу, вони виплатили власникові готелю 44 тисячі корон. Високий гість власним поїздом відбув до Відня.

Матеріал підготували Ярина ПОЛОТНЮК і Андрій ДОРОШ

"Центр Європи" сьогодні видає книги з історії Галичини, буклети "Архітектурні пам'ятки Львова", мистецтвознавчу літературу, каталоги виставок, путівники. Друк чорно-білий та кольоровий.

"Галицька брама" — незалежна газета. Друкується українською мовою. Розповсюджується вроздріб.

Засновник —
видавництво "Центр Європи".

Редакційна Рада:

Ярослав Ісаєвич - директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, історик.

Лариса Крушельницька - директор ЛНБ ім. Стефаника, археолог

Орест Мацюк - директор Центрального державного історичного архіву України у Львові, архівознавець.

Іван Могитич - директор інституту "Украхідпроект-реставрація", архітектор.

Андрій Рудницький - зав. кафедрою Львівської політехніки, архітектор.

Сергій Фрухт - видавець.

Головний редактор —
Олександр Шинька,

Технічний редактор —
Ігор Сьомочкін

Відповідальний за випуск —
Юрій Бірюльов

© "Центр Європи"

Редакція не завжди поділяє погляди автора. Відповідальність за достовірність поданих матеріалів несуть автори публікацій

Адреса редакції:

290000, Львів,
вул. Костюшка, 18
кімната 307 (3 поверх)

Для листів:
290007, Львів-7,
а/с. 1204
Тел.: 72-35-66

Реєстраційне свідоцтво
серія ЛВ № 175
від 16 серпня 1994 р.

Видруковано на Львівській
обласній книжковій друкарні
Набір і верстка —
комп'ютерний центр
видавництва "Центр Європи"

Друк офсетний. Обсяг 1 арк.
Тираж 5000

Зам. 2024